

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste Instituut
Hariduskorralduse õppekava

Kati Kuusk

KOOLIKIUSAMISE LIIGID, KIUSAMISE KÕRVALSEISJAD JA KIUSAMISE
VÕIMALIKUD LAHENDUSED GÜMNAASIUMIÕPILASTE HINNANGUL

Magistritöö

Juhendaja: dotsent, Kristi Kõiv

Tartu 2020

**Koolikiusamise liigid, kiusamise kõrvalseisjad ja kiusamise võimalikud lahendused
gümnaasiumiõpilaste hinnangul**

Resümee

Käesolevas magistritöös uuriti teadlikkust ja kogemusi seoses kiusamise liikidega, kõrvalseisjate rolle ning võimalikke lahendusi koolikiusamise korral gümnaasiumiastme õpilaste hinnangul. Uuringus osales 96 õpilast gümnaasiumiastmest. Õpilased täitsid suletud ja avatud küsimustega ankeetküsitluse, kusjuures avatud vastustele teostati kvantitatiivne kontentanalüüs. Tulemustest selgus, et õpilased on teadlikud erinevatest koolikiusamise liikidest. Tõsiseks kiusamiseks peeti füüsilist ja verbaalset kiusamist ning vara kahjustamist aga kõige enam oldi ise ning kõrvalseisjana kogetud verbaalset, otsest ja kaudset mitteverbaalset kiusamist. Õpilased olid teadlikud kõrvalseisjate rollidest, tuues välja, et on ise kõige enam käitunud kaitsjana, aga kõige enam kõrvalseisjana pealt näinud eakaaslasi eemalehoidja rollis. Õpilased pakkusid võimalike lahendustena koolikiusamise korral eakaaslaste teadlikkuse tõstmist kiusamisest, ohvrile enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste õpetamist, märkamist ja teavitustööd koolis ning klassis.

Võtmesõnad: koolikiusamine, kõrvalseisja, kiusaja, ohver, kaasajooksik, õhutaja, teadlik eemalehoidja, teadlik kaitsja

**Types of bullying, bystanders of bullying and possible solutions to bullying according to
high school students' opinions**

Abstract

The presented MA thesis investigates the awareness and the experience of the types of bullying, the roles of bystanders and possible solutions in case of school bullying from the point of view of high school students. 96 high school students participated in the survey. The students completed a survey with the closed and open-ended questions, and the quantitative content analysis was performed on the open-ended answers. The results of the survey showed that students were aware of the different types of bullying at school. Physical and verbal bullying and damage to property were considered serious bullying, as verbal, direct and indirect non-verbal bullying were experienced most.

The students were aware of the roles of bystanders, pointing out that in most cases they had behaved as defenders, but in the bystander roles they had seen their peers behaving as the outsiders. For the possible solutions to bullying at school, the students offered peer awareness of bullying, teaching to the victims personal and social skills, noticing and informing at school and in the classroom.

Keywords: school bullying, bystander, bully, victim, sidekick, reinforcer, outsider, defender

Sisukord

Sissejuhatus	5
Uurimuse teoreetilised lähtekohad	6
Kiusamise olemus	6
Kiusamise liigid	7
Kiusamises osalejate rollid	8
Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused	11
Metoodika	11
Valim	11
Andmekogumismeetodid	12
Protseduur	12
Andmeanalüüs	12
Uurimistulemused	13
Teadlikkus kiusamisest	13
Omaenda kogemus seoses kiusamisega	15
Kiusamise tõsiseks pidamine	16
Kiusamise pealtnägemine	18
Teadlikkus kõrvalseisja rollidest	20
Õpilaste kogemus seoses kõrvalseisjate rollidega	21
Kõrvalseisja rollide pealtnägemine	22
Õpilaste poolt välja pakutud lahendused õpilastevahelise kiusamise ära hoidmiseks	23
Arutelu	30
Tänuõnad	35
Autorsuse kinnitus	36
Kasutatud kirjandus	37
Lisad	40
Lisa 1. Küsimustik õpilastele	40
Lisa 2. Näited andmete kodeerimise kohta	42

Sissejuhatus

Kiusamine koolis on pea igapäevane. Kiusamisvaba Kooli kodulehelt võib lugeda, et iga 5. õpilane Eestis kannatab süstemaatilise kiusamise all (Kiusamisvaba Kool, s.a).

Koolikiusamise uurimine nii Eesti kui ka maailmas on aktuaalne pidevalt. Mitmed uurijad (Obermann, 2011; Pećjak & Picr, 2017; Salmivalli, 2014; Tamm & Tulviste, 2015; Thornberg jt, 2012), toovad oma uurimistulemustes lähtuvalt välja lahendusi ja võimalikke sekkumisstrateegiate valikuid. Teema aktuaalsus sunnib koole pidevalt teemaga tegelema ning leidma parimaid lahendusi kiusamisvaba kooli rakendamiseks.

PISA 2018 uuringus on välja toodud, et Eesti laste kokkupuude kiusamisega koolis on mõnevõrra suurenenud ja seda kõikide kiusamist puudutavate väidete osas (Puksand *et al.*, 2019). Kiusamine ei ole ainult üks-ühele suhe, tegelikkuses on selles rohkem osalejaid. Salmivalli (2014) toob välja, et kiusamine on ajendatud tihti kõrvalseisjate mõjust ning et kiusaja vajab kõrvalseisjaid. Mitmed uurimused (Entenman, Murnen, & Hendricks, 2005; Lodge & Frydenberg, 2005; Obermann, 2011; Salmivalli, 2014) näitavad, et koolikiusamisega puutuvad kokku paljud õpilased, olles erinevates rollides. Iga indiviid tajub ja kirjeldab kiusamist erinevalt, see mis ühe jaoks on nalja tegemine võib teisele olla ebameeldiv ning tõlgendatud kiusamisena. Olles kiusamise tunnistajaks, ei pruugita tajuda, et ollakse tegelikult kiusamise osaline – kõrvalseisja. Seega on oluline pöörata tähelepanu lisaks kiusajale ja ohvrile ka kõrvalseisjatele kiusamise korral õpilaste vahel.

Antud uurimuse eesmärk on välja selgitada gümnaasiumiastme õpilaste (1) teadlikkus ja kogemused seoses koolikiusamise erinevate liikidega; (2) teadlikkus ja kogemused seoses kõrvalseisja erinevate rollidega koolikiusamise korral ja (3) võimalikud lahendused koolikiusamise korral lähtudes koolikiusamise erinevatest osapooltest õpilaste endi hinnangul.

Uurimuse teoreetilised lähtekohad

Kiusamise olemus

Kiusamise mõistet hakati teaduskirjanduses kasutama 70ndate aastate alguses, kui tekkis sügav ühiskondlik huvi eakaaslaste kiusamise vastu. Esialgu kirjeldas Rootsi arst Peter-Paul Heinemann seda sõna rassilise diskrimineerimise kontekstis. Heinemann laenas mõiste *mobbing* tuntud Austria etoloogi Konrad Lorenz'i rootsikeelsest raamatuversioonist, kus kasutati seda terminit agressiooni kohta. Kiusamise uurimisel ja kirjeldamisel kasutati mõistet mobitamist iseloomustamaks kooliklassi (grupi) agressiivset käitumist, nendest erineva indiviidi vastu (Olweus, 2013). Kõiv (2006) lisab, et algselt ei kätkenud termin kaudse kiusamise liike ning piirdus vaid füüsilise ja verbaalse kiusamisega.

Kiusamine on tahtlik, haiget tegev agressiivne ja manipuleeriv tegu, mis põhineb jõudude ebavõrdsusel. Enamasti on kiusamise taga võimu kuritarvitamine või soov hirmutada ja domineerida, põhjustada kahju, valu ja distressi indiviidile, kellele selline käitumine on suunatud (Kõiv, 2006; Olweus, 2013; Sharp & Smith, 2004; Sullivan, Clear, & Sullivan, 2004).

Tänapäevases kiusamiskäitumist puudutavas teaduskirjanduses on kiusamise, kui agressiivse käitumise defineerimisel, võetud aluseks kolm tunnusjoont: (1) rünnak on korduv ning pannakse toime pika perioodi vältel; (2) vaimse või füüsilise kahju tekitamine on tahtlik; (3) võimusuhtes ohvri ja kiusaja vahel eksisteerib tasakaalutus (Kõiv, 2006). Sullivan jt (2004) lisavad, et kiusamine sisaldab alljärgnevat elemente: (1) kiusajal on rohkem võimu kui kiusataval; (2) on sageli organiseeritud, süstemaatiline ja varjatud; (3) on mõnikord olukorra ära kasutamine, kui kord alanud, on tõenäoline, et see ka jätkub; (4) esineb teatud aja jooksul, kuigi ka süstemaatilistel kiusajatel võib esineda ühekordseid juhtumeid; (5) ohvrit haavatakse kas füüsiliselt, emotsionaalselt või psühholoogiliselt; (6) kõigil kiusamise juhtumitel on kas emotsionaalne või psühholoogiline aspekt.

Kiusamise situatsioone kirjeldades tuleb silmas pidada, et kiusamist ei aetaks segamini mõistetelega müramine (toimub kahe inimese vahel, kes on võrdses võimusuhtes), narritamine (on oma iseloomult sõbralik ning mille eesmärk ei ole teisele haiget teha) ega ka omavahelise vaidluse või ühekordse kakluse episoodiga (Kõiv, 2006). Entenman jt (2005) lisavad, et hirmutamise või domineerimise soov eristab kiusamist teistest sagedasematest lapsepõlve konfliktidest, tuues näiteks olukorrad, kus tekib konkurents, kes saab esimene olla rivas või esimesena palliplatsile joosta. Sellistes olukordades, kus kõik ei saa olla esimesed

või siis peavad pallimängus varumehena pingil istuma, on mitmed lapsed ärritunud ja vihased, kuid jõudude tasakaal on olemas. Kiusamine eeldab jõu tasakaalustamatust, kus teo toimepanija osaleb korduvalt agressiivses käitumises, mille eesmärk on kahju tekitamine teisele isikule (Rigby, 2011).

Ehkki kiusamise toimepanijad pole kõik ühesugused, näib paljude kiusamise motiiv olevat ajendatud nähtavusest, võimust ja kõrgest staatusest eakaaslaste rühmas. Seetõttu vajavad kiusajad kõrvalseisjaid. Nad ei taha rünnata oma sihtmärki olukorras, kus tunnistajaid pole. Pigem valivad nad aja ja koha, kus viibivad teised eakaaslased (Salmivalli, 2014).

Craig, Pepler ja Blais (2007) toovad välja kaks olulist elementi, esiteks kiusajatel on rohkem võimu, kui ohvritel, see võib tuleneda füüsilisest eelisest aga ka läbi sotsiaalse eelise, näiteks kõrgem sotsiaalne staatus eakaaslaste rühmas, parem majanduslik olukord või erinev tervislik seisund. Samuti teadmised eakaaslase haavatavusest (nt rasvumine, kokutamine, õppimisprobleemid, perekondlik taust), mis võib põhjustada stressi. Teiseks, kiusamine kordub aja jooksul, iga korduva kiusamisjuhtumiga tugevnevad võimusuhted kiusaja kasuks.

Kiusamise liigid

Kiusamist on liigitatud uurijate poolt erinevalt. Sharp ja Smith (2004) liigitavad kiusamise füüsiliseks (nt löömine, asjade äravõtmine ja lõhkumine), verbaalseks (nt narrimine, solvamine) ja kaudseks (nt kuulujuttude levitamine, kellegi kõrvale tõrjumine). Craig jt (2007) kirjeldavad eelnimetatule lisaks sotsiaalset kiusamist (nt sotsiaalne tõrjutus, pahatahtlikud kuulujutud) ning küberkiusamist (nt halvustavad sõnumid telefonis ja internetis).

Sullivan jt (2004) liigitavad kiusamise füüsiliseks, tuues välja, et see on kõige selgem kiusamise liik ning esineb siis, kui inimene saab füüsiliselt kannatada löömise, sülitamise, juustest sikutamise või mõne teise füüsilise rünnaku läbi ning mittefüüsiliseks kiusamiseks, mis võib olla nii verbaalne kui ka mitteverbaalne.

Verbaalne kiusamine sisaldab sellist käitumist nagu hüüdnimedega nimetamine, karjumine või süüdistamine (Kõiv, 2006). Siia alla liigituvad ka rassistlikud märkused ja seksuaalsete vähemuste vastu suunatud kius (Sullivan *et al.* 2004). Mitteverbaalne kiusamine jaguneb omakorda otseseks mitteverbaalseks kiusamiseks (nt ebaviisakad liigutused ja grimassid, millega tahetakse oma ülemvõimu teise isiku suhtes näidata) ja kaudseks mitteverbaalseks kiusamiseks. Kaudseks mitteverbaalseks kiusamiseks nimetatakse manipuleerimist suhetega (nt tõrjumist ja mittekaasamist) (Kõiv, 2006). Sullivan jt (2004)

toovad ühe liigina välja ka vara kahjustamise, siia alla kuuluvad riiete katkirebimine, raamatute ja isiklike asjade lõhkumine ning vargused.

Kiusamise levik erinevate uurimuste andmetel on varieeruv, sõltudes uuringu metoodikast, asukohast, vastajate soost ja vanusest (Rigby, 2011). Juvonen ja Graham (2014) toovad välja, et vanusega kiusamisliikide esinemise sagedus muutub, väheneb füüsilise kiusamise kasutamine ning enam esineb kaudset mitteverbaalset kiusamist, mis eeldab ka veidi keerukamaid sotsiaalseid oskusi.

Kiusamises osalejate rollid

Mitmed uurijad (Entenman *et al.*, 2005; Obermann, 2011; Salmivalli, 1999; Sullivan *et al.*, 2004) toovad välja, et kui sageli arvatakse, et kiusamine on üks-ühene suhe, siis tegelikkuses on selles protsessis kolm osalist – kiusajad, ohvrid ja kõrvalseisjad. Lisaks ohvritele, keda süstemaatiliselt kiusatakse ja kiusajatele, on kiusamises osalised ka teised lapsed ja noored, kes näevad kiusamist pealt, on erinevate episoodide tunnistajateks (Salmivalli, 1999).

Kiusamise tunnistajateks on hinnanguliselt umbes 85% lastest ja noortest, hoolimata asjaolust, et enamiku laste ja noorte hoiak on kiusamise vastu, ning enamik noori peab oluliseks toetada ohvriks langenud eakaaslast, on ohvri abistamine haruldane (Obermann, 2011).

Kiusajaid on sageli keeruline tuvastada. Entenman *et al.* (2005) toovad välja vale arusaama kiusajatest, arvatakse et kiusajad ebaõnnestuvad, neil on madal enesehinnang ja alaväärsuskompleks. Tegelikult võivad kiusajad olla väga kõrge enesehinnanguga, kes tunnevad vähem ärevust ja ebakindlust. Paljud saavad hoopis akadeemiliselt üsna hästi hakkama. Mõned uuringud näitavad ka kiusajate agressiivseid kalduvusi, vajadust domineerida ning ennast kehtestada. Van Noorden, Haselager, Cillessen ja Bukowski, (2015) lisavad, et agressiivsust soodustavate hoiakute ja tunnetuste tase ning madalam empaatiavõime inimeste suhtes on seotud nii üldise agressiooni kui ka kiusamisega.

Salmivalli (2009), Menesini ja Salmivalli (2017) ütlevad, et kiusajad on tihti dominantsed. Isegi siis, kui enamusele eakaaslastele nad isiklikult ei meeldi, võivad kiusajad olla eakaaslaste silmis populaarsed ja neid peetakse lähedateks. Lisaks on kiusajad sageli oma eakaaslaste väikese grupi liidrid ja neil on sõbrad, kes samuti käituvad sarnaselt nendega ning seeläbi tugevdavad nad omavahelist läbisaamist. Olthof, Goossens, Vermande, Aleva ja Meulen (2011) uurisid kiusajate domineerimist, tuues välja kiusajad, kel on raskusi suhtlemisel teiste lastega ning kiusajaid, kel olid head sotsiaalsed oskused eesmärgi

saavutamiseks. Nad leidsid, et kuigi kiusajatel võib olla madal empaatiavõime, ja nad ei meeldinud eakaaslastele, suudavad osad kiusajad saavutada domineerimise.

Sullivan jt (2004) toovad välja kolme liiki kiusajaid. Esiteks, targad kiusajad, kes on enamasti enesekindlad, populaarsed, hea õppeedukusega ning suurepärased suhtlejad. Nad suudavad enda ümber koondada kaasõpilased, kes siis käituvad nende soovide järgi. Nad ei hooli sellest, kuidas teine inimene end tunneb. Neil võib olla suur mõju nii õpetajate kui ka teiste õpilaste üle ning nad on peamised liidrikandidaadid koolis. Teiseks, mitte-nii-targad kiusajad, neil on madal enesehinnang, nad on ebakindlad ja negatiivse ellusuhtumisega. Neil on sageli probleeme õppimisega ning nad suunavad oma viha inimestele, keda peavad endast nõrgemaks. Kolmandaks, kiusajaist ohvrid, nad on mõnes situatsioonis ise ohvrid aga mõnes jällegi kiusajad. Kiusates ise nooremaid ja nõrgemaid võivad nad ise olla näiteks kodus vanemate rünnakute ohvrid. Neil võib olla probleeme käitumisega, madal õpitulemus ja vähesed sotsiaalsed oskused.

Kiusatavad ehk ohvrid. Ohvrid on tavaliselt ärevuses ja ebakindlad, nad ei taha olla tähelepanu keskpunktis. Neil on madal enesehinnang ja negatiivne minapilt. Neil ei ole klassis sõpru ning sageli tunnevad nad end koolis üksildasena (Olweus, 2013). Sullivan jt (2004) lisavad, et ohvrid võivad teistest lastest mingil moel ka erineda või siis tõrjutakse neid väljakutsuva käitumise pärast. Nad on õppimises, suhetes ja emotsionaalses mõttes halvas olukorras.

Graham (2016) toob välja, et ohvritele on omane enesesüüdistuslik käitumine, nad kannatavad terviseprobleemide ja erinevate kaebuste, näiteks peavalu, unehäired all, mis võib tingida ka koolis sagedase puudumise, mis omakorda mõjutab õpioskusi ja teadmisi.

Kõiv (2006); Olweus (2013) jagavad ohvrid omakorda passiivseteks (ei ole võimelised end kaitsma) ja provokatiivseteks (need, kes on valmis tagasi tegema ehk kiusajat vastu kiusama). Graham (2016) lisab, et mitte kõik ohvrid ei kannata terviseprobleemide või õpiraskuste käes. Väga oluline on kas või ühe sõbra olemasolu, mis aitab kiusamisega toime tulla. Kiusajate ja ohvrite kõrval on veel üks oluline grupp eakaaslasti, kes osalevad tahtlikult või tahtmatult kiusamiskäitumises – need on kõrvalseisjad. Nad mängivad olulist rolli, lastes kiusamisel jätkuda või siis aitavad kaasa kiusamissituatsiooni lõppemisele. Entenman jt (2005) ütleb, et kõrvalseisja on laps, kes on tunnistajaks kiusamiskäitumisele, ta võib, aga ei pruugi midagi teha kiusamise peatamiseks.

Sullivan jt. (2004) jagavad kõrvalseisjad nelja gruppi, vastavalt sellele missugust rolli nad mängivad: (1) kaasajooksikud; (2) õhutajad; (3) eemalehoidjad; (4) kaitsjad.

Kaasajooksikud aitavad kiusatavat, olles abiks kiusajale või siis isegi liituvad sellega. Õhutajad ise ei löö kiusamises kaasa, aga õhutavad ja julgustavad kiusamist. Eemalehoidjad püüavad jääda tähelepanuta, olla neutraalsed, aga oma käitumisega justkui õigustavad kiusamist. Kaitsjad mõistavad kiusamise hukku ning astuvad ohvri kaitseks välja.

Kõrvalseisjad mängivad olulist rolli kiusamise ennetamisel ja sekkumisel. Obermann (2011) toob välja põhjused, miks kõrvalseisjad sekkuvad harva. Ühena nimetab ta asjaolu, et kiusamissituatsioonil on palju pealtnägijaid. Seega võivad kiusamist pealt nägevad lapsed oodata, et teised võtavad midagi ette, enne kui nad ise tõenäoliselt sekkuma hakkavad või siis tõlgendavad teiste tegevusetust märgina, et kiusaja ja ohvri vaheline suhtlus pole nii tõsine ning pole vaja sekkuda. Samuti toob ta välja, et kõrvalseisjate sekkumist takistavaks teguriks võib olla asjaolu, et kiusajaid peetakse sageli populaarseteks ja kiusajatele vastu astumine nõuab julgust.

Strindberg, Horton ja Thornberg (2019) ütlevad aga, et erinevaid osalejarolle kiusamises seostatakse tavaliselt erineva sotsiaalse staatusega. Kiusamissituatsioonis kaitsjatena sekkuvad need, kel on kõrge sotsiaalne staatus ja kes meeldivad teistele, samal ajal kui kiusajatel on tavaliselt küll kõrge sotsiaalne staatus, aga nad ei meeldi eakaaslastele. Kaasajooksikud ja õhutajad on tõenäoliselt kõrge sotsiaalse staatusega ja nad ei meeldi eakaaslastele, kuid mitte nii kõrge sotsiaalse staatusega ja madala mittemeeldimisega, kui kiusajad, kes kalduvad olema sotsiaalse hierarhia tipus. Kiusatavad on aga tavaliselt sotsiaalse hierarhia lõpus, nad ei meeldi eakaaslastele ja neil on madala sotsiaalne staatus (Strindberg *et al.*, 2019).

Kõrvalseisjate mõju kiusamiskäitumises on olulise tähendusega. Sellele viitavad Sullivan jt (2004) tuues välja, et ilma kõrvalseisjate tõhusa sekkumiseta ei pruugi kiusamine lõppeda ning et kiusamine saab jätkuda vaid siis, kui kõrvalseisjad seda lubavad. Salmivalli (2014) lisab, et see kuidas kõrvalseisjad kiusamise pealtnägemisel käituvad, on oluline nii kiusamise vastu suunatud üksikute laste vaatevinklist kui ka kogu klassigrupi kiusamise dünaamika vaatenurgast. Ohvrid, kellel on toetavad ja kaitsvad klassikaaslased, on vähem depressioonis ja ärevuses, neil on kõrgem enesehinnang ja eakaaslased ei tõrju neid. Thornberg jt (2012) lisavad, et õpilased sekkuvad kaitsjatena tõenäolisemalt, kui neil on hea suhe ohvriga.

Tamm ja Tulviste (2015) uurisid kõrvalseisjate strateegiaid kiusamissituatsioonidesse sekkumisel ning tõid välja, et kiusamine toimub sageli teiste inimeste juuresolekul ning eakaaslastest kõrvalseisjad mõjutavad märkimisväärselt kiusajate käitumist.

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Kiusamine on laialt levinud nähtus koolis. Kiusamise teadvustamine ja eakaaslaste omavahelised suhted ning koolikeskkond mängivad olulist rolli kiusamise ennetamisel ja sekkumisstrateegiate valikul (Pećjak & Pirc, 2017). Selleks, et koolide ennetus ja sekkumistöö oleks edukas, on vaja uurida erinevaid kiusamisega seotud aspekte. Uurija valis oma uuritavateks gümnaasiumiastme õpilased, kuna soovis õpilaste endi poolt välja pakutud lahendusi koolikiusamisega tegelemisel.

Antud uurimuse eesmärk on välja selgitada gümnaasiumiastme õpilaste (1) teadlikkus ja kogemused seoses koolikiusamise erinevate liikidega; (2) teadlikkus ja kogemused seoses kõrvalseisja erinevate rollidega koolikiusamise korral ja (3) võimalikud lahendused koolikiusamise korral lähtudes koolikiusamise erinevatest osapooltest õpilaste endi hinnangul. Uurimisküsimused püstitati järgmised:

Missugune on õpilaste teadlikkus ja kogemused seoses koolikiusamise liikidega (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine, küberkiusamine)?

Missugune on õpilaste teadlikkus ja kogemused seoses kõrvalseisja erinevate rollidega (kaasajooksik, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja) koolikiusamise korral?

Missugused on võimalikud lahendused seoses koolikiusamise osapooltega (kiusaja, ohver, kaasajooksik, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja)?

Metoodika

Valim

Käesolevas uuringus kasutati mugavusvalimit. Uurimuses osalesid kahe kooli gümnaasiumiastme õpilased. Kokku osales uuringus 96 õpilast, nendest tüdrukuid 62 (65 %), poisse 31 (32 %), 3 vastanut ei märkinud soo tunnust (3 %). Uuritavate vanuseline jaotus on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Uuritavate vanuseline jaotus

Vanus	Neiu	Noormees	Ei avalda sugu	Kokku
15	1			1
16	19	6		25
17	21	12	1	34
18	19	10	1	30
19	2	3	1	6
Kokku	62 (65%)	31 (32%)	3 (3%)	96

Andmekogumismeetodid

Käesolevas töös oli andmekogumismeetodiks ankeet (lisa 1), mis koosnes kolmest osast. Esimeses osas uuriti õpilaste informeeritust õpilastevahelisest kiusamisest ja kiusamise erinevatest liikidest. Teises osas uuriti õpilaste teadlikkust kõrvalseisjate rollidest. Uuringu kolmas osa oli vabavastustega küsimustik. Avatud küsimused valiti, kuna see annab võimaluse koguda tekstilist materjali, saada vastajalt tema enda arvamus vabakirjeldusena. Samuti võimaldab see vastajal oma arvamust avaldada nii mitme lausega, kui ta ise vajalikuks peab ning täpselt omale meelepärases sõnastuses. Ankeet koostati käesoleva uurimuse jaoks töö autori poolt koostöös töö juhendaja Kristi Kõivuga.

Protseduur

Ankeedi valiidsust kontrolliti pilootküsitlusega, kuhu kaasati 10 õpilast. Uurimus viidi läbi 2019 aasta detsembris. Pilootuurimuse põhjal ankeeti muudatusi ei tehtud, küsimused olid arusaadavad ning vastused andsid töö autorile vajaliku materjali. Põhiuurimus viidi läbi vahemikus detsember 2019 – jaanuar 2020 kahes Harjumaa kooli gümnaasiumiastmes. Töö autor võttis telefoni teel ühendust koolide juhtkondadega, kirjeldas töö eesmärki, küsitluse sisu ning teavitas eetilistest aspektidest. Kokkuleppel koolidega saatis uurija ankeedi e-maili teel. Koolid informeerisid lapsevanemaid uuringu läbiviimisest, küsides luba uuringus osalemiseks. Õpilased täitsid väljaprintitud ankeedid klassijuhataja tunni raames. Kirjutamiseks kulus aega keskmiselt 30-40 minutit. Ankeedi täitmine oli õpilasele vabatahtlik. Kokkuleppel koolidega töö autor ise küsitluse läbiviimise juures ei viibinud. Täidetud ankeedid tagastati uurijale kinnises ümbrikus.

Andmeanalüüs

Ankeetküsitluse andmed sisestati *Microsoft Excel* programmi. Iga ankeet sai endale numברי ja tähise. Küsitluse esimeses ja teises osas küsiti õpilastelt küsimustele jah/ei vastuseid. Seejärel

leiti uurimisküsimustele protsentuaalne väärtuste osakaal valimis. Teises osas lisandus küsimusele hinnangu andmine skaala 0-5 (0-ei ole kokku puutunud kuni 5-väga sageli). Küsitluse esimese ja teise osa andmed viidi üle *IBM SPSS Statistics* andmetöötlusprogrammi, mille abil teostati andmete paariviisiline võrdlus χ^2 testi kasutades ja sageduste keskmiste väärtuste võrdlus, *t*-testi kasutades. Andmete esitamiseks kasutati *Microsoft Excel* programmi.

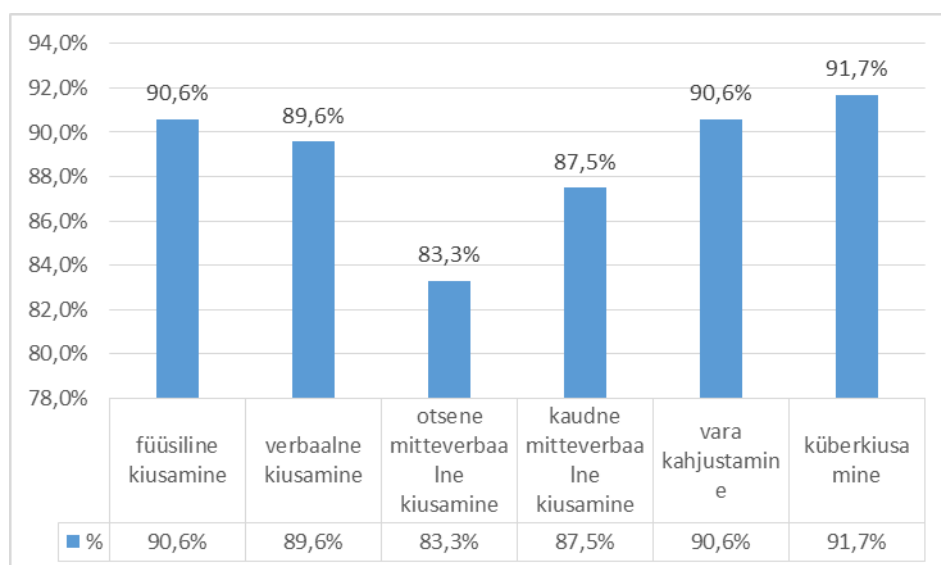
Ankeedi avatud vastuste analüüsiks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi ehk kontentanalüüsi. Kontentanalüüsi kasutatakse sageli mahukate tekstihulkade analüüsimiseks, see hõlbustab sisu süstematiseerida ja analüüsida, keskendudes tunnustele tähenduse kontekstis. Analüüsi reeglid on selged ja läbipaistvad (Cohen, Manion, & Morrison, 2007). Kontentanalüüs koosneb kolmest põhietapist: (1) ettevalmistus – uurimiseesmärkide püstitamine, analüüsitava materjali valimine, kodeerimisjuhendi koostamine ehk analüüsiühikute ja analüüsikategooriate määratlemine; proovikodeerimine; (2) tekstide kodeerimine; (3) andmete analüüs ja tõlgendamine (Kalmus, 2015).

Kodeerimisel kasutati induktiivset kodeerimist. Töö autor sisestas andmemassiivid tabelisse, iga ankeet sai omale numbri ja tähise. Seejärel lugesid uurija ja kaaskodeerija avatud küsimuste vastuseid mitu korda. Korduva lugemise põhjal rühmitati samatähenduslikke sõnu ja lauseosi, mida alljärgnevalt nimetatakse maininguks. Maining on ühest või mitmest sõnast koosnev teksti osa (Kalmus, 2015). Sarnased mainingud koondati alamkategoritesse. Teksti põhjalikult lugedes tõsteti maininguid alamkategoriate vahel või loodi lisa alamkategoriaid. Alamkategoriatest moodustusid kategooriad. Kodeerimise tulemuse kokkulangevus kaaskodeerijaga oli 95 %. Mainingute alusel arvutati kategooriate ja alamkategoriate protsentuaalne esinemissagedus. Tulemuste töötlemiseks kasutati *Microsoft Word* ja *Microsoft Excel* programme. Kategooriad, alamkategoriad ja mainingud on kirjeldatud kodeerimisjuhendis (lisa 2).

Uurimistulemused

Teadlikkus kiusamisest

Küsitluse esimeses osas uuriti õpilaste teadlikkust koolikiusamise liikide kohta. Õpilased tõid välja, et on teadlikud erinevatest õpilastevahelise kiusamise liikidest. Joonisel 1 on märgitud õpilaste protsent vastanute üldarvust, kes tõid välja, et nad on teadlikud koolikiusamisest erinevate liikide lõikes.

Joonis 1. Õpilaste teadlikkus kiusamise liikidest ekaaslaste vahel

Õpilaste teadlikkus kiusamise liikidest oli kõige kõrgem küberkiusamisest (91,7%). Suhteliselt kõrge teadlikkus oli vara kahjustamisest (90,6%), füüsilisest kiusamisest (90,6%) ja verbaalsest kiusamisest (89,6%). Suhteliselt vähem teadlikud oldi kaudsest mitteverbaalsest kiusamisest (87,5%) ja otsesest mitteverbaalsest kiusamisest (83,3%).

Võrdlemaks õpilaste teadlikkust kuue (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine ja küber) kiusamise liigi lõikes, kasutati χ^2 testi. Kõigi kiusamise liikide lõikes paarivõrdluses seoses teadlikkusega, statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud (tabel 2).

Tabel 2. Õpilaste teadlikkus kiusamise liikidest ekaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamisliikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liik		Verbaalne	Otsene mitteverbaalne	Kaudne mitteverbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	0,06	2,25	0,48	0	0,06
	p	0,81	0,13	0,49	1	0,8
Verbaalne	χ^2		1,6	0,21	0,06	0,25
	p		0,21	0,65	0,81	0,62
Otsene mitteverbaalne	χ^2			0,07	2,25	3,05
	p			0,41	0,13	0,08
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				0,48	0,89
	p				0,49	0,34
Vara kahjustamine	χ^2					0,06
	p					0,8

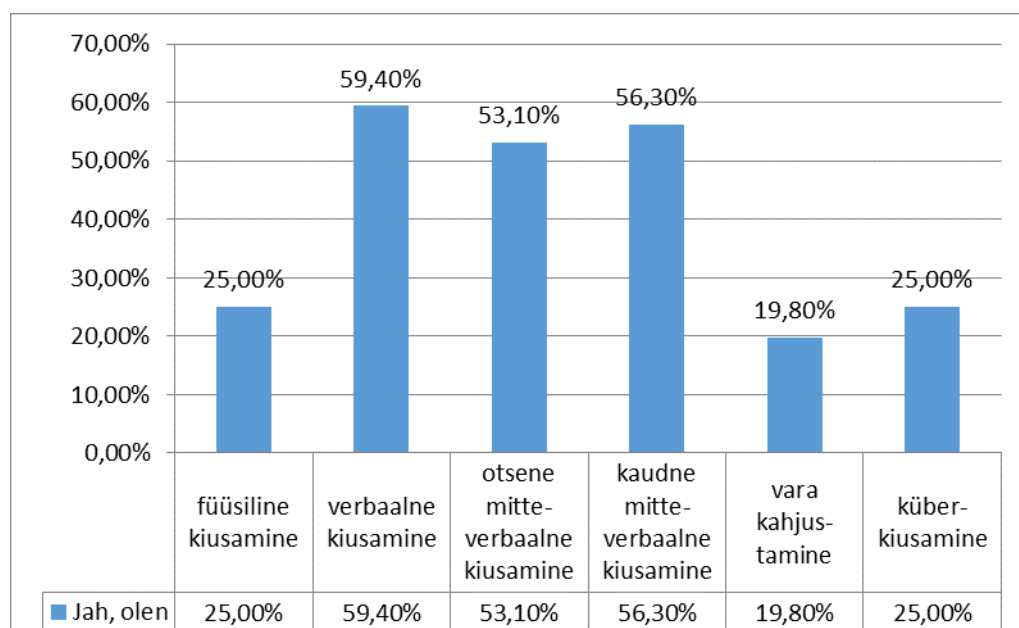
Järelikult, õpilaste teadlikkus erinevatest eakaaslaste vahelistest kiusamise liikidest koolis oli kõrge, kusjuures kõrgeimaks hinnati teadlikkust küberkiusamisest, vara kahjustamisest ja füüsilisest kiusamisest.

Omaenda kogemus seoses kiusamisega

Õpilastevahelise kiusamise kogemuse hindamisel tõid õpilased välja, et kõige sagedamini oldi kogetud verbaalset kiusamist (59,4%). Suhteliselt sageli olid õpilased kogenud kaudset mitteverbaalset kiusamist (56,3%) ja otsest mitteverbaalset kiusamist (53,1%). Vähem olid õpilased kogenud füüsilist kiusamist (25%) ja küberkiusamist (25%) ning suhteliselt vähem olid õpilased kogenud vara kahjustamist (19,8%). Täpsed arvulised ja protsentuaalsed andmed on toodud välja tabelis 3 ning joonisel 2.

Tabel 3. Õpilaste kogemus erinevat liiki kiusamisest eakaaslaste vahel

Kiusamise liigid	Jah, olen		Ei, ei ole		Kokku	
	n	%	n	%	n	%
Füüsiline kiusamine	24	25,00%	72	75,00%	96	100,00%
Verbaalne kiusamine	57	59,40%	39	40,60%	96	100,00%
Otsene mitteverbaalne kiusamine	51	53,10%	45	46,90%	96	100,00%
Kaudne mitteverbaalne kiusamine	54	56,30%	42	43,80%	96	100,00%
Vara kahjustamine	19	19,80%	77	80,20%	96	100,00%
Küberkiusamine	24	25,00%	72	75,00%	96	100,00%

Joonis 2. Õpilaste kogemuse kiusamise liikidest eakaaslaste vahel

Võrdlemaks õpilastevahelise kiusamise kogemust kuue (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine ja küber) kiusamise liigi lõikes, kasutati χ^2 testi. Kiusamise liikide lõikes paarisvõrdluses, seoses õpilaste koolikiusamise kogemusega, ilmnunud statistiliselt olulised erinevused on toodud tabelis 4.

Tabel 4. Õpilaste kogemus kiusamise liikidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamisliikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liigid		Verbaalne	Otsene mitteverbaalne	Kaudne mitteverbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	23,26	15,95	19,43	0,75	0
	p	0	0	0	0,39	1
Verbaalne	χ^2		0,76	0,19	31,45	23,26
	p		0,38	0,66	0	0
Otsene mitteverbaalne	χ^2			0,19	23,02	15,95
	p			0,66	0	0
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				27,07	19,43
	p				0	0
Vara kahjustamine	χ^2					0,75
	p					0,39

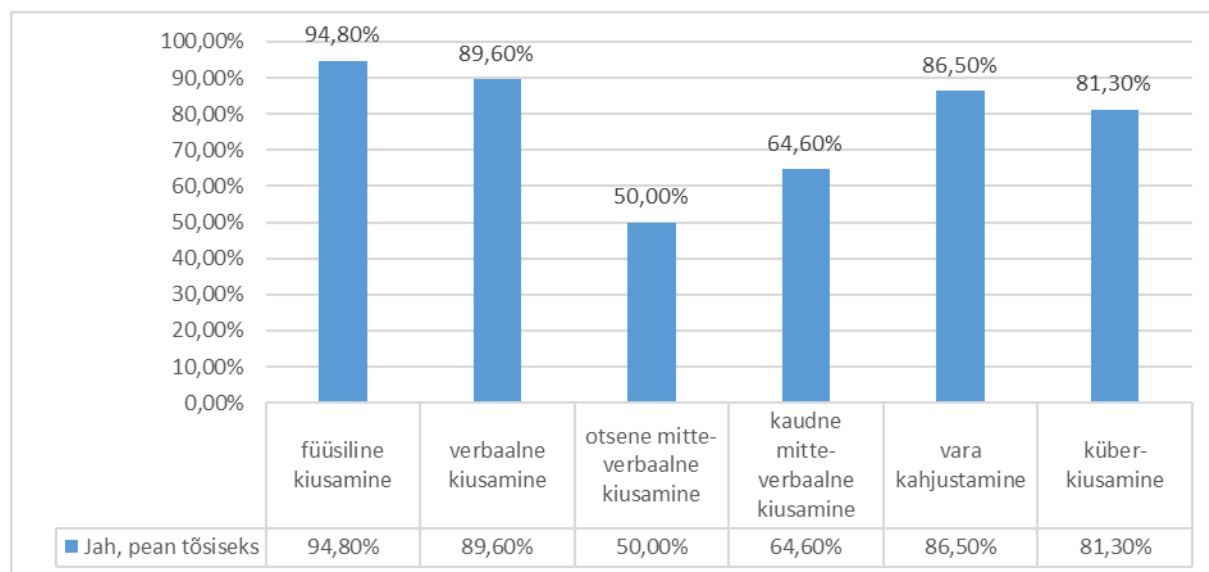
Uurimistulemustest ilmnes, et verbaalset, kaudset mitteverbaalset ja otsest mitteverbaalset õpilastevahelist kiusamist olid uuritavad kogenud sagedamini, kui füüsilist kiusamist, küberkiusamist ja vara kahjustamist.

Kiusamise tõsiseks pidamine

Õpilastel paluti välja tuua, missuguseid kiusamise liike nad peavad tõsiseks. Kõige tõsisemaks pidasid õpilased füüsilist kiusamist (94,8%), tõsiseks kiusamise liigiks peeti verbaalset kiusamist (89,6%) ja vara kahjustamist (86,5%). Suhteliselt tõsiseks kiusamise liigiks pidasid õpilased küberkiusamist (81,3%). Vähem tõsiseks kiusamise liigiks peeti kaudset mitteverbaalset (64,6%) ja otsest mitteverbaalset (50%) kiusamist. Täpsed arvulised ja protsentuaalsed andmed on toodud välja tabelis 5 ning joonisel 3.

Tabel 5. Õpilaste hinnang õpilastevahelise kiusamise liikide tõsidusele

Kiusamise liigid	Jah, pean tõsiseks		Ei, ei pea tõsiseks		Kokku	
	n	%	n	%	n	%
Füüsiline kiusamine	91	94,80%	5	5,20%	96	100,00%
Verbaalne kiusamine	86	89,60%	10	10,40%	96	100,00%
Otsene mitteverbaalne kiusamine	48	50,00%	48	50,00%	96	100,00%
Kaudne mitteverbaalne kiusamine	62	64,60%	34	35,40%	96	100,00%
Vara kahjustamine	83	86,50%	13	13,50%	96	100,00%
Küberkiusamine	78	81,30%	18	18,80%	96	100,00%

Joonis 3. Õpilastevahelise kiusamise tõsiduse hinnang protsentides liikide lõikes

Võrdlemaks õpilaste hinnanguid kuue (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine ja küber) kiusamise liigi tõsidusest kasutati χ^2 testi. Kiusamise liikide lõikes paarisvõrdluses õpilastevahelise kiusamise tõsiduse hindamisel ilmnisid mitmed statistiliselt olulised erinevused, mis on toodud välja tabelis 6.

Tabel 6. Õpilaste hinnang kiusamise liikide tõsidusest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused kiusamisliikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liigid		Verbaalne	Otsene mitte-verbaalne	Kaudne mitte-verbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	1,81	48,19	27,06	3,92	8,35
	p	0,18	0	0	0,05	0
Verbaalne	χ^2		35,67	16,98	0,44	2,68
	p		0	0	0,5	0,1
Otsene mitteverbaalne	χ^2			4,17	29,43	20,78
	p			0,04	0	0
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				12,42	6,75
	p				0	0,01
Vara kahjustamine	χ^2					0,96
	p					0,33

Uurimistulemustest ilmnes, et füüsilist ja kaudset kiusamist ning vara kahjustamist ja küberkiusamist õpilastevahelises kiusamises peeti tõsisemaks, kui kaudset mitteverbaalset ja otsest mitteverbaalset kiusamist.

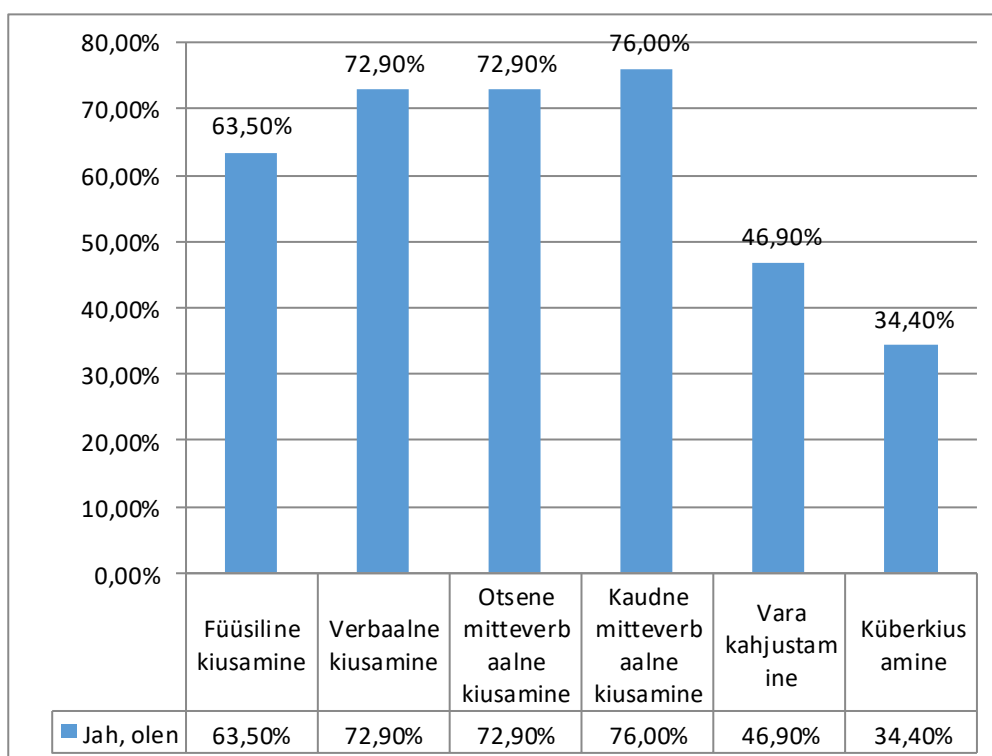
Kiusamise pealtnägemine

Õpilastel paluti välja tuua kas nad on pealtnäinud õpilastevahelises kiusamises erinevaid kiusamise liike.

Kõige enam olid õpilased pealtnäinud kaudset mitteverbaalset, verbaalset ja otsest mitteverbaalset õpilastevahelist kiusamist (vastavalt: 76% ja 73% juhtudest). 64% õpilasi täheldas, et on pealtnäinud füüsilist koolikiusamist ja suhteliselt vähem sagedasti olid õpilased pealtnäinud vara kahjustamist (47% juhtudest) ning küberkiusamist (34% juhtudest). Täpsed arvulised ja protsentuaalsed andmed on toodud välja tabelis 7 ja joonisel 4.

Tabel 7. Õpilastevahelise kiusamise pealtnägemise kogemus erinevate liikide lõikes

Kiusamise liigid	Jah, olen		Ei, ei ole		Kokku	
	n	%	n	%	N	%
Füüsiline kiusamine	61	63,50%	35	36,50%	96	100,00%
Verbaalne kiusamine	70	72,90%	26	27,10%	96	100,00%
Otsene mitteverbaalne kiusamine	70	72,90%	26	27,10%	96	100,00%
Kaudne mitteverbaalne kiusamine	73	76,00%	23	24,00%	96	100,00%
Vara kahjustamine	45	49,90%	51	53,10%	96	100,00%
Küberkiusamine	33	34,40%	63	65,60%	96	100,00%

Joonis 4. Õpilastevahelise kiusamise pealtnägemise kogemuse protsent liikide lõikes

Võrdlemaks õpilastevahelise kiusamise pealtnägemise kogemust kuue (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine ja küber) kiusamise liigi lõikes ilmnenuid statistiliselt olulised erinevused on esitatud tabelis 8.

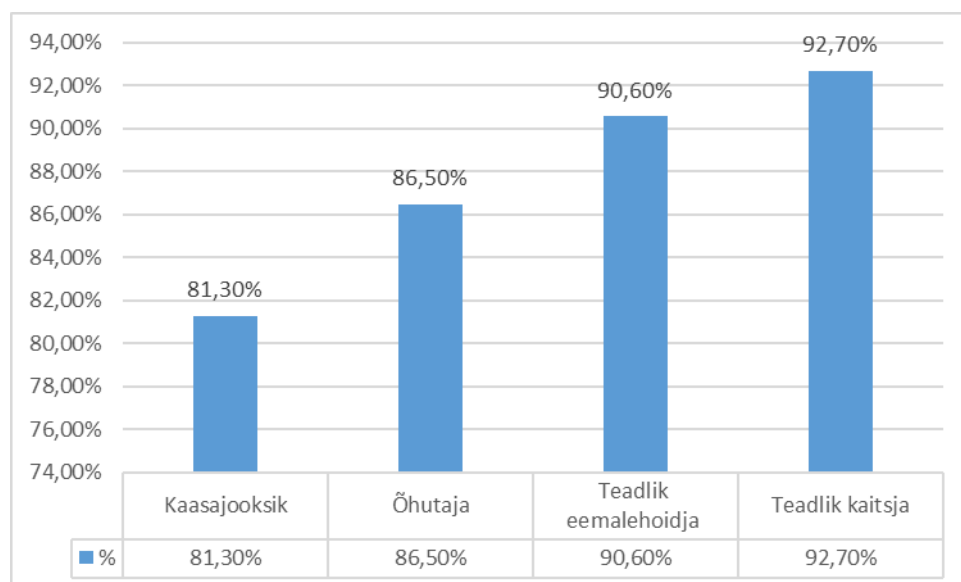
Tabel 8. Õpilaste kiusamise pealtnägemise kogemus kiusamise liikide lõikes, χ^2 väärtused ja olulisuse nivoo kiusamisliikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liigid		Verbaalne	Otsene mitteverbaalne	Kaudne mitteverbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	1,95	1,95	3,56	5,39	16,34
	p	0,16	0,16	0,06	0,02	0
Verbaalne	χ^2		0	0,25	13,55	28,67
	p		1	0,62	0	0
Otsene mitteverbaalne	χ^2			0,25	13,55	28,67
	p			0,62	0	0
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				17,24	33,7
	p				0	0
Vara kahjustamine	χ^2					3,11
	p					0,78

Uurimistulemustest ilmnes, et kaudset ja otset mitteverbaalset kiusamist, füüsilist ning verbaalset õpilastevahelist kiusamist olid pealtnäinud rohkem uuritavaid, võrreldes vara kahjustamise ja küberkiusamise pealtnägemise kogemusega.

Teadlikkus kõrvalseisja rollidest

Küsitluse teises osas paluti õpilastel hinnata teadlikkust kõrvalseisjate rollidest õpilastevahelises kiusamises. Küsiti, kas oled teadlik *kaasajooksik* (toetatakse ja aidatakse kiusajat, et kiusamine toimuks ning julgustatakse kiusajat kiusama), *õhutaja* (nähaakse kiusamist pealt ja toetatakse kiusamist, aga ei sekkuta), *teadlik eemalehoidja* (nähaakse kiusamist pealt, kuid hoitakse eemale) ja *teadlik kaitsja* (toetatakse ja aidatakse kiusatavat; astutakse kiusatava kaitseks välja) rollist. Joonisel 5 on märgitud õpilaste protsent vastanute üldarvust, kes töid välja, et nad on teadlikud kõrvalseisjate erinevatest rollidest.

Joonis 5. Õpilaste teadlikkus kõrvalseisjate rollidest eakaaslaste vahel

Õpilaste teadlikkus kõrvalseisjate rollidest oli kõige kõrgem teadliku kaitsja rollist - 93% juhtudest, mille järgnes 91% juhtudest teadlikkus eemalehoidja rollist ja 87% juhtudest õhutaja rollist, suhteliselt vähem oldi teadlikud kaasajooksiku rollist - 81% juhtudest.

Võrdlemaks õpilaste teadlikkust nelja (kaasajooksik, õhutaja, teadlik eemalehoidja ja teadlik kaitsja) kõrvalseisja rolli lõikes, kasutati χ^2 testi. Kõrvalseisjate rollide lõikes paarivõrdluses, seoses teadlikkusega ilmnes statistiliselt oluline erinevus teadliku kaitsja ja kaasajooksiku rolli vahel, kusjuures teiste kõrvalseisjate rollide paariviisilises võrdluses statistilisi olulisi erinevusi ei ilmnenud (tabel 9).

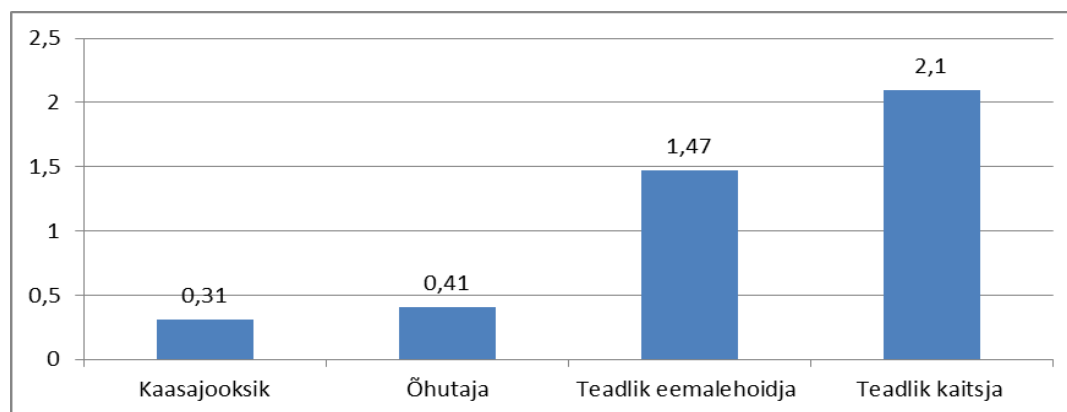
Tabel 9 Õpilaste teadlikkus kõrvalseisjate rollidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused kõrvalseisjate rollide paariviisilises võrdluses

Kõrvalseisja rollid		Õhutaja	Teadlik eemalehoidja	Teadlik kaitsja
Kaasajooksik	χ^2	0,961	3,49	5,564
	p	0,326	0,617	0,018
Õhutaja	χ^2		0,821	2,009
	p		0,364	0,156
Teadlik eemalehoidja	χ^2			0,272
	p			0,601

Uurimistulemustest ilmnes, et õpilased olid teadlikumad teadliku kaitsja rollist võrreldes kaasajooksiku rollidega, kusjuures tulemuste põhjal ilmnes tendents, et teadlikkus kõrvalseisja rollidest kasvas nelja rolli lõikes - õpilased olid kõige vähem teadlikud kaasajooksiku rollist, millele järgnes teadlikkuse tõus õhutaja rollist, seejärel teadliku eemalehoidja rollist ja kõige teadlikumad oldi teadliku kaitsja rollist.

Õpilaste kogemus seoses kõrvalseisjate rollidega

Õpilastel paluti välja tuua, kui sageli nad olid kogunud kõrvalseisja rolli *kaasajooksikuna*, *õhutajana*, *teadliku eemalehoidjana* või *teadliku kaitsjana*. Joonisel 6 on märgitud keskmine sagedus hinnanguskaalal (0 - ei ole kokku puutunud kuni 5 – väga sageli) seoses sellega, kui sageli olid nad kogunud kõrvalseisjate rolle õpilastevahelises kiusamises.

Joonis 6. Koolikiusamise erinevate kõrvalseisja rollide kogemuse keskmine sagedus 0-5 hinnanguskaalal uuritavatel

Õpilastevahelise kiusamise kõrvalseisjate rollide kogemise sageduse keskmiste väärtuste võrdlemiseks teostati t -test nelja kõrvalseisja rolli lõikes. Statistiliselt olulised erinevused kõrvalseisjate rollide esinemise sageduse võrdlemisel esinesid kõigi nelja kõrvalseisja rolli paariviisilises võrdlemises (tabel 10).

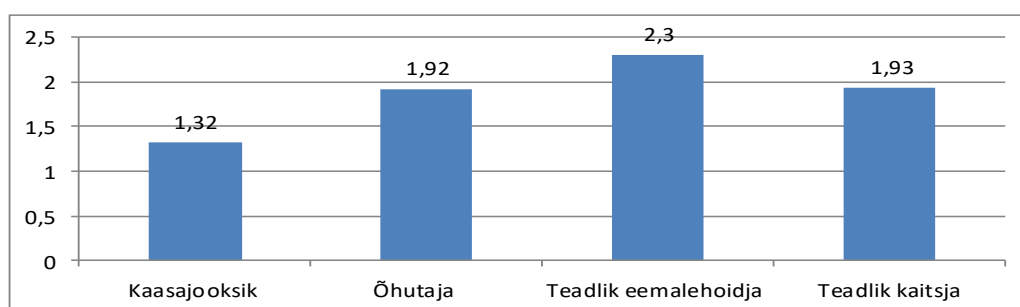
Tabel 10. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide kogemuse sageduse keskmised, *t*-statistiku väärtused ja olulisuse määrad

Kõrvalseisja rollid		Kaasajooksik	Õhutaja	Teadlik eemalehoidja	Teadlik kaitsja
M (SD)		0,31 (0,69)	0,41 (0,88)	1,47 (1,39)	2,1 (1,53)
Kaasajooksik	<i>t</i>		2,26	7,87	10,65
	<i>p</i>		0,02	0	0
Õhutaja	<i>t</i>			6,89	9,17
	<i>p</i>			0	0
Teadlik eemalehoidja	<i>t</i>				2,91
	<i>p</i>				0

Seega, õpilased tõid välja, et keskmiselt oldi kõige enam kogetud õpilastevahelises kiusamises teadliku kaitsja rolli, sellele järgnes teadliku eemalehoidja roll kogemus, siis õhutaja rolli kogemus ja kõige vähem sagedasti oldi kogunud kaasajooksiku rolli.

Kõrvalseisja rollide pealtnägemine

Õpilastel paluti välja tuua, kui sageli nad on pealt näinud õpilastevahelises kiusamises kõrvalseisja erinevaid (kaasajooksik, õhutaja, teadlik eemalehoidja, teadlik kaitsja) rolle. Joonisel 7 on märgitud keskmine sagedus hinnanguskaalal (0 - ei ole kokku puutunud kuni 5 – väga sageli) seoses sellega, kui sageli olid uuritavad pealt näinud kõrvalseisjate rolle õpilastevahelises kiusamises.

Joonis 7. Koolikiusamise erinevate kõrvalseisjate rollide pealtnägemise kogemuse keskmine sagedus 0-5 hinnanguskaalal uuritavatel

Kõige sagedamini olid uuritavad õpilastevahelises kiusamises pealtnäinud teadliku eemalehoidja rolli, seejärel õhutaja ja teadliku kaitsja rolli ning vähem sageli kaasajooksiku rolli.

Õpilastevahelise kiusamise kõrvalseisjate rollide pealtnägemise sageduse keskmiste väärtuste võrdlemiseks teostati t -test nelja kõrvalseisja rolli lõikes paariviisilises võrdluses. Statistiliselt olulised erinevused kõrvalseisjate rollide esinemise sageduse võrdlemisel esinesid mitme kõrvalseisja rolli keskmiste võrdlemisel (tabel 11).

Tabel 11. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide pealtnägemise kogemuse sageduse keskmised, t -statistiku väärtused ja olulisuse määrad

Kõrvalseisja rollid		Kaasajooksik	Õhutaja	Teadlik eemalehoidja	Teadlik kaitsja
M (SD)		1,32 (1,40)	1,92 (1,66)	2,3 (1,67)	1,93 (1,37)
Kaasajooksik	t		5,23	6,74	3,5
	p		0	0	0
Õhutaja	t			2,54	0,05
	p			0,01	0,95
Teadlik eemalehoidja	t				2,01
	p				0,04

Uurimistulemustest ilmnes, et teadlikku eemale hoidmist õpilastevahelises kiusamises oldi kõige sagedamini pealt nähtud. Järgnev kogemus oli seotud sellega, et nähti eakaaslasti teadliku kaitsja või õhutaja rollis. Kaasajooksiku rolli pealtnägemise kogemus õpilastevahelises kiusamises oli kõige harvem.

Õpilaste poolt välja pakutud lahendused õpilastevahelise kiusamise ära hoidmiseks

Uurimuse kolmandas osas paluti õpilastel välja pakkuda lahendusi, et eakaaslased ei kiusaks, ei jääks üksikõikseks ja läheksid kiusatavale appi kiusamise korral. Kokku esitati viis vabakirjeldusega küsimust. Uuritavate vastustest moodustati kodeerimisjuhendid koos näidetega (lisa 2). Juhendis kirja pandud mainingutest moodustusid alamkategoriad ning nendest omakorda kategoriad. Kategoriaid oli kokku kaheksa. Kategoriate alusel jaotatud mainingute esinemissagedus on arvatud protsentuaalselt. Õpilaste vastustest kokku pandud kategoriad ja alamkategoriad koondasid kokku 637 mainingut.

Uuritavatel paluti välja tuua lahendusi, et kiusaja ei kiusaks teisi koolis. Uuritavate vastused sisaldasid kokku 149 mainingut, millest moodustus seitse kategooriat. Tekkinud kategoriad olid järgmised: (1) kiusajad; (2) täiskasvanute kaasamine; (3) teadlikkuse tõstmine kiusamisest; (4) kiusamise põhjused; (5) kõrvalseisjad; (6) psühholoogiline positiivne kliima koolis, et ennetada kiusamist ja (7) tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist. Uurimisküsimuse kohta on arvatud kategoriate ja alamkategoriate

esinemissagedused, mis on esitatud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainingute arvust. Täpne mainingute esinemissagedus on ära toodud tabelis 12.

Tabel 12. Lahenduste, et kiusajad ei kiusaks teisi koolis, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemis-sageduste protsent
Kiusajad		55	37%
	Kiusaja karistamine ja distsiplineerimine	19	13%
	Vestlus, rääkimine kiusajaga	17	11%
	Vestlus kiusajaga: et võtaks ohvri perspektiivi, mõistaks teo tagajärgi	10	7%
	Kiusaja eraldamine klassist, koolist	6	4%
	Vestlus kiusajaga: kiusamine ei ole aktsepteeritav	3	2%
Täiskasvanute kaasamine		34	23%
	Tugispetsialistide, õpetajate, lastevanemate ja teiste täiskasvanute kaasamine	23	15%
	Kooli töötajate ja õpetajate järelevalve	11	7%
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest		17	11%
	Kiusamise põhjuste välja selgitamine ja lahenduse leidmine	17	11%
Kiusamise põhjused		14	9%
	Kiusamiskäitumise põhjus seoses koduga, lastevanemate ebatõhus kasvatus	6	4%
	Kiusamise põhjus seotud kiusaja endaga	8	5%
Kõrvalseisjad		14	9%
	Eakaaslaste sekkumine	14	9%
Psühholoogiline positiivne kliima koolis, et ennetada kiusamist		12	8%
	Eakaaslaste omavahelised head suhted - hoiakute kujundamine seoses erinevuste aktsepteerimise ja vastastikuse austamisega, võrdsed suhted	6	4%
	Positiivne õhkkond kooli tasandil	4	3%
	Kiusamise ennetamine	2	1%
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist		3	2%
	Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine klassis	3	2%

Antud küsimuse, „Mis on parim lahendus, et kiusaja ei kiusaks teisi koolis“, analüüsimise käigus koondus kõige enam maininguid kategooria „Kiusajad“ alla, kokku 37%. Kiusajate alamkategooriast oli enim maininguid „Kiusaja karistamine ja distsiplineerimine“ (13%), millele järgnes „Vestlus, rääkimine kiusajaga“ (11%). Kategooria „Täiskasvanute kaasamine“ koondas 23% maininguid, enim maininguid oli alamkategooria „Tugispetsialistide, õpetajate, lastevanemate ja teiste täiskasvanute kaasamine“ (15%). Kategooria „Teadlikkuse tõstmine kiusamisest“ koondas 11%, „Kiusamise põhjused“ ja „Kõrvalseisjad“ kumbki 9% ning „Psühholoogiline positiivne kliima koolis, et ennetada kiusamist“ 8% maininguid.

Teise uurimisküsimusega paluti uuritavatel tuua välja lahendusi, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla. Uuritavate vastused sisaldasid kokku 135 mainingut, millest

moodustus kuus kategooriat. Tekkinud kategooriad olid järgmised: (1) tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist; (2) kõrvalseisjad; (3) täiskasvanute kaasamine; (4) teadlikkuse tõstmine kiusamisest; (5) kiusamise põhjused ja (6) kiusajad. Uurimisküsimuse kohta on arvatud kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused, mis on esitatud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainingute arvust. Täpne mainingute esinemissagedus on ära toodud tabelis 13.

Tabel 13. Lahenduste, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemis-sageduste protsent
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist		61	46%
	Ohvri enesekohase oskuste õpetamine: enesekindluse, enesehinnangu tõstmine, ei-ütlemise oskus	32	24%
	Ohvrile tõhusate oskuste õpetamine: tõhusad suhtlemisoskused / vältida kiusamist	23	17%
	Ohvrile abi otsimise oskuse õpetamine	6	5%
Kõrvalseisjad		41	31%
	Õpetada, motiveerida ja julgustada kõrvalseisjaid ohvrit abistama	16	12%
	Kõrvalseisjad: ohvri kaasamine gruppi	11	8%
	Eakaaslased: enesekindlus, kehtestamine ja survele mitte allumine	9	7%
Täiskasvanute kaasamine	Eakaaslaste kiusamivastaste hoiakute kujundamine	5	4%
		13	10%
	Täiskasvanute teavitamine, abi otsimine koolipsühholoogilt, õpetajatelt, direktorilt, lapsevanemalt	7	5%
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest	Õpetajate järelevalve ja distsipliin	6	5%
		9	7%
Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis		9	7%
		6	5%
Kiusamise põhjused		6	5%
	Ohvrikäitumise põhjus seoses endaga	2	2%
	Ohvrikäitumise põhjus seoses koduga	1	1%
Kiusajad	Kiusamise põhjus seotud kiusaja endaga	3	2%
		5	4%
	Kiusaja karistamine, distsiplineerimine	2	2%
	Vestlus kiusajaga, et võtaks teise perspektiivi, teeb haiget, teo tagajärjed	3	2%

Antud küsimuse, „*Mis on parim lahendus, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla*“, analüüsimise käigus koondus kõige enam maininguid kategooria „Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist“ alla, kokku 46%, mis jagunes alamkategooriate vahel: „Ohvri enesekohase oskuste õpetamine: enesekindluse, enesehinnangu tõstmine, ei ütlemise oskused“ (24%), „Ohvrile tõhusate oskuste õpetamine: tõhusad suhtlemisoskused/vältida kiusamist“ (17%) ja „Ohvrile abi otsimise oskuse õpetamine“ (5%).

Kategooria „Kõrvalseisjad“ koondas 31% maininguid ning „Täiskasvanute kaasamine“ koondas 10% maininguid.

Uuritavatel paluti tuua välja lahendusi, et eakaaslased ei toetaks kiusajaid koolis. Uuritavate vastused sisaldasid kokku 106 mainingut, millest moodustus kuus kategooriat. Tekkinud kategooriad olid järgmised: (1) kõrvalseisjad; (2) teadlikkuse tõstmine kiusamisest; (3) tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist; (4) kiusajad; (5) psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist ja (6) täiskasvanute kaasamine. Uurimisküsimuse kohta on arvatud kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused, mis on esitatud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainingute arvust. Täpne mainingute esinemissagedus on ära toodud tabelis 14.

Tabel 14. Lahenduste, et eakaaslased ei toetaks kiusajat koolis, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemis-sageduste protsent
Kõrvalseisjad		37	35%
	Eakaaslaste kiusamisvastaste hoiakute kujundamine	16	15%
	Õpetada, motiveerida ja julgustada kõrvalseisjaid ohvrit abistama	9	8%
	Eakaaslased: enesekindlus, kehtestamine ja survele mitte allumine	8	8%
	Kiusaja mittetoetamine kõrvalseisjana	4	4%
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest		27	25%
	Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis ja klassis	14	13%
	Rääkimine kiusamise negatiivsetest tagajärgedest	10	9%
	Kiusamise ja narritamise eristamine	3	3%
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist		16	15%
	Teise vaatenurga võtmise oskuste arendamine: panna kõrvalseisja kiusatava olukorda	11	10%
	Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine koolis ja klassis	3	3%
	Empaatia õpetamine	2	2%
Kiusajad		12	11%
	Kiusaja karistamine	12	11%
Psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist		8	8%
	Kasvatus: laste õpetamine, toetava keskkonna loomine	6	6%
	Eakaaslaste omavahelised head suhted	2	2%
Täiskasvanute kaasamine		6	6%
	Täiskasvanute teavitamine, abi otsimine koolipsühholoogilt, õpetajatelt	3	3%
	Järelevalve ja distsipliin	3	3%

Antud küsimuse, „Mis on parim lahendus, et eakaaslased ei toetaks kiusajaid koolis“, analüüsimise käigus koondus kõige enam maininguid kategooria „Kõrvalseisjad“ alla, kokku 35%. Kõrvalseisjate alamkategoorias oli enim maininguid „Eakaaslaste kiusamisvastaste

hoiakute kujunemine“ (15%). Kategooria „Teadlikkuse tõstmine kiusamisest“ koondas 25% maininguid, enim maininguid oli alamkategooria „Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis ja klassis“ (13%) all. Kategooriad „Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist“ koondas 15%, „Kiusajad“ 11%, „Psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist“ 8% ning „Täiskasvanute kaasamine“ 6% maininguid.

Uuritavatel paluti tuua välja lahendusi, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist koolis. Uuritavate vastused sisaldasid kokku 121 mainingut, millest moodustus viis kategooriat. Tekkinud kategooriad olid järgmised: (1) kõrvalseisjad; (2) teadlikkuse tõstmine kiusamisest; (3) tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist; (4) psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist ja (5) täiskasvanute kaasamine. Uurimisküsimuse kohta on arvatud kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused, mis on esitatud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainingute arvust. Täpne mainingute esinemissagedus on ära toodud tabelis 15.

Tabel 15. Lahenduste, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist koolis, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemissageduste protsent
Kõrvalseisjad		56	46%
	Õpetada, motiveerida ja julgustada kõrvalseisjaid ohvrit abistama	34	28%
	Eakaaslaste kiusamist vastaste hoiakute kujundamine	13	11%
	Kõrvalseisjad: ohvri abistajate osakaalu suurendamine, grupiga ohvrit toetada	5	4%
	Kiusaja mittetoetamine kõrvalseisjana	4	3%
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest		36	30%
	Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis ja klassis	27	22%
	Rääkimine kiusamise negatiivsetest tagajärgede	6	5%
	Eakaaslaste poolne kiusamise märkamise	3	2%
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist		19	16%
	Teise vaatenurga võtmise oskuste arendamine: panna kõrvalseisja kiusatava olukorda	8	7%
	Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine koolis ja klassis	5	4%
	Ohvri enesekohase oskuste õpetamine: enesekindluse ja enesehinnangu tõstmine	3	2%
	Empaatiat õpetamine	2	2%
	Moraaliharidus – väärtuskasvatuse	1	1%
Psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist		5	4%
	Eakaaslaste omavahelised head suhted	3	2%
	Kiusamise ennetamine	2	2%
Täiskasvanute kaasamine		5	4%
	Täiskasvanute teavitamine, abi otsimine vanematelt ja õpetajatelt	5	4%

Antud küsimuse, „*Mis on parim lahendus, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist koolis*“, analüüsimise käigus koondus kõige enam maininguid kategooria „Kõrvalseisjad“ alla, kokku 46%. Kõrvalseisjate alamkategoriast oli enim maininguid „Õpetada, motiveerida ja julgustada kõrvalseisjaid ohvrit abistama“ (28%), millele järgnes „Eakaaslaste kiusamisvastaste hoiakute kujundamine“ (11%). Kategooria „Teadlikkuse tõstmine kiusamisest“ koondas 30% maininguid, enim maininguid oli alamkategoria „Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis ja klassis“ (22%). Kategooria „Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist“ koondas 16% maininguid, enim maininguid koondus alamkategoria „Teise vaatenurga võtmise oskuste arendamine: panna kõrvalseisja kiusatava olukorda“ alla (7%). Suhteliselt vähe koondus maininguid kategooriate alla „Psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist“ 4% ja „Täiskasvanute kaasamine“ 4%.

Uuritavatel paluti tuua välja lahendusi, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral. Uuritavate vastused sisaldasid kokku 126 mainingut, millest moodustus viis kategooriat. Tekkinud kategooriad olid järgmised: (1) kõrvalseisjad; (2) teadlikkuse tõstmine kiusamisest; (3) tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist; (4) psühholoogiline positiivne kliima kodus, koolis ja klassis, et ennetada kiusamist ja (5) täiskasvanute kaasamine. Uurimisküsimuse kohta on arvatud kategooriate ja alamkategoriate esinemissagedused, mis on esitatud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainingute arvust. Täpne mainingute esinemissagedus on ära toodud tabelis 16.

Tabel 16. Lahenduste, et eakaaslased läheksid appi kiusamise korral, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemis-sageduste protsent
Kõrvalseisjad		69	55%
	Õpetada, motiveerida ja julgustada kõrvalseisjaid ohvrit abistama	27	21%
	Kiita eakaaslasi ohvrile appi mineku eest	13	10%
	Eakaaslaste kiusamisvastaste hoiakute kujundamine	9	7%
	Kõrvalseisjad: eakaaslaste eeskuju, et minnakse ohvrile appi	8	6%
	Kõrvalseisjad: ohvri abistajate osakaalu suurendamine, grupiga ohvrit toetada	8	6%
	Kiusaja mittetoetamine kõrvalseisjana	4	3%
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest		29	23%
	Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis	21	17%
	Rääkimine kiusamise negatiivsetest tagajärgede	5	4%
	Eakaaslaste poolne kiusamise märkamine	3	2%
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist		25	20%
	Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine kodus, koolis ja klassis	9	7%
	Teise vaatenurga võtmise oskuste arendamine: panna kõrvalseisja kiusatava olukorda	7	6%
	Moraaliharidus – väärtuskasvatus	3	2%
	Empaatia õpetamine	3	2%
	Ohvri enesekohase oskuste õpetamine: enesekindluse ja enesehinnangu tõstmine	3	2%
Psühholoogiline positiivne kliima klassis/koolis, kodus et ennetada kiusamist		2	2%
	Eakaaslaste omavahelised head suhted	2	2%
Täiskasvanute kaasamine		1	1%
	Õpetajate järelevalve	1	1%

Antud küsimuse, „*Mis on parim lahendus, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral*“, analüüsimise käigus koondus kõige enam maininguid kategooria „Kõrvalseisjad“ alla, kokku 55%. Kõrvalseisjate alamkategooriast oli enim maininguid „Õpetada, motiveerida ja julgustada kõrvalseisjaid ohvrit abistama“ (21%), millele järgnes alamkategooria „Kiita eakaaslasi ohvrile appi mineku eest“ (10%). Kategooria „Teadlikkuse tõstmine kiusamisest“ koondas 23% maininguid, enim maininguid oli alamkategoorias „Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis“ (17%). Kategooria „Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist“ koondas 20% maininguid, enim maininguid koondus alamkategooria „Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine kodus, koolis ja klassis“ (7%).

Arutelu

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada gümnaasiumiastme õpilaste (1) teadlikkus ja kogemused koolikiusamise liikidest; (2) teadlikkus ja kogemused kõrvalseisjate rollidest koolikiusamise korral ning (3) võimalikud lahendused lähtudes koolikiusamise erinevatest osapooltest õpilaste endi hinnangul. Andmete kogumisel kasutati ankeetküsitlust, millele vastas 96 kahe kooli gümnaasiumiastme õpilast.

Püstitatud oli kolm uurimisküsimust, neist esimene: missugune on õpilaste teadlikkus ja kogemused seoses koolikiusamise liikidega (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine ja küber)?

Käesoleva uurimuse tulemustest selgus, et õpilased olid teadlikud kõigist kiusamise liikidest, enam oldi teadlik küberkiusamisest, vara kahjustamisest, füüsilisest ja verbaalsest kiusamisest, järgnes kaudne mitteverbaalne ning otsene mitteverbaalne kiusamine.

Uuringust selgus, et õpilased pidasid kõige tõsisemaks kiusamise liigiks füüsilist ja verbaalset kiusamist, tõsiseks vara kahjustamist ja küberkiusamist, vähem tõsiseks aga kaudset ja otsest mitteverbaalset kiusamist. Õpilaste teadlikkus ja hinnang kiusamise tõsidusele ei langenud kokku, oldi teadlik kõigist kiusamise liikidest, aga vähemtõsiseks peetakse mitteverbaalset kiusamist.

Forsberg jt (2018); Chen, Cheng ja Ho (2015) toovad välja, et õpilaste teadlikkus erinevatest kiusamise liikidest ja kiusamiskäitumise sagedus mõjutavad kiusamise tõsiduse määratlust. Tegelik olukorra tõsiduse hindamisel on oluline nii üldine teadlikkus sellest, mis on kiusamine, kui ka konkreetne teadlikkus konkreetsest olukorrast ja sellega seotud inimestest.

Õpilastevahelise kiusamise kogemuse hindamisel olid õpilased enam kogenud verbaalset, kaudset mitteverbaalset ja otsest mitteverbaalset kiusamist. Tunduvalt vähem mainiti küberkiusamist ja füüsilist kiusamist ning vara kahjustamist. Ka varasemad uuringud näitavad, et enim kogevad õpilased verbaalset ja suhetega seotud kiusamist, sellele järgneb füüsiline kiusamine ning küberkiusamine (Rastrullo & Francisco, 2015).

Kõrvalseisjana kiusamist pealt näinud õpilased tõid välja, et kõige sagedamini on nad kõrvalseisjana tähele pannud kaudset mitteverbaalset, verbaalset ning otsest mitteverbaalset kiusamist. Veidi vähem füüsilist ning vähem küberkiusamist ja vara kahjustamist.

Nii OESD riikides keskmiselt kui ka Eesti õpilased kogevad füüsilist kiusamist harvemini, kui verbaalset ja suhetega seotud kiusamist (Puksand, *et al* 2019).

Põhjused, miks õpilased on teadlikud kõigist kiusamise liikidest ja peavad tõsisemaks füüsilist, verbaalset, vara kahjustamist ning küberkiusamist, aga samas on ise kõige enam kogunud ning pealt näinud verbaalset ning otsest ja kaudset mitteverbaalset kiusamist võib tuleneda asjaolust, et füüsiline kiusamine on pigem levinud nooremate õpilaste hulgas (Mark *et al.*, 2015). Verbaalse kiusamise sagedasemat kogemist võib seostada asjaoluga, mille toovad välja Rastrullo ja Francisco (2015), et verbaalse kiusamisega on lihtne teistele õpilastele kahju tekitada, selle saab kohe lõpetada, kui lähenevad õpetajad või keegi täiskasvanu. Ühe põhjusena saab välja tuua ka asjaolu, et kiusamise ja narritamise vahel on õhkõrn piir (Kõiv, 2006).

Teises uurimisküsimuses uuriti, missugune on õpilaste teadlikkus ja kogemused seoses kõrvalseisja erinevate rollidega (kaasajooksik, õhutaja, teadliku eemalehoidja, teadliku kaitsja) koolikiusamise korral?

Uuringust selgus, et õpilased olid teadlikud küsitluses kirjeldatud kõigist kõrvalseisja rollidest. Enim oldi teadlik teadliku kaitsja rollist, kõrge teadlikkus oli teadliku eemalehoidja rollist, veidi vähem oldi teadlik õhutaja ja vähem kaasajooksiku rollist.

Kõrvalseisjate rollide kogemisel mainiti kõige enam teadliku kaitsja rolli, millele järgnes teadliku eemalehoidja rolli mainimine. Vähem olid õpilased kogunud õhutaja ja kõige vähem kaasajooksiku rolli.

Õpilaste teadlikkus kõrvalseisjate rollidest ja rollide esinemise sagedus langesid kokku, mis näitab et teadlikkus ja kogemus võivad olla omavahel seotud.

Kõrvalseisjana olid õpilased pealt näinud kõige enam teadliku eemalehoidja rolli, millele järgnes teadliku kaitsja ja õhutaja rolli, kõige vähem toodi välja kaasajooksiku rolli.

Uuringud näitavad, et põhikooli õpilastest umbes 20% käitub õhutajana, 7% kaasajooksikuna, 17% teadliku kaitsjana ja 20% teadliku eemalehoidjana (Salmivalli, Lappalainen, & Lagerspetz, 1998; Trach, Hymel, Waterhouse, & Neale, 2010). Salmivalli jt (1998) lisavad, et vanusega teadliku eemalehoidjana käitumise protsent suureneb. Stevens, de Bourdeaudhuij ja Van Oost (2000) toovad ka oma uuringus välja, et keskkooliõpilaste sekkumismäär ohvri abistamisel on oluliselt madalam kui põhikooliõpilaste puhul.

Ilmnes tendents, et õpilaste iseenda käitumise kohta antud hinnang seoses teadlikkusega kõrvalseisja rollidest oli kõrge ja ka kogemus teadliku kaitsjana oli sagedasem, võrreldes teiste kõrvalseisjate rollidega, aga kõrvalseisjana ollakse pealt näinud kõige enam eemalehoidvat käitumist.

Kolmandas uurimisküsimuses uuriti, missugused on võimalikud lahendused seoses koolikiusamise osapooltega (kiusaja, ohver, kaasajooksik, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja)?

Et kiusaja ei kiusaks koolis, lahenduseks pakuti seda, et kiusajaid tuleks distsiplineerida ja karistada, tuues välja et kiusaja teol peab olema kindel tagajärg ja karistus. Lahendusena nähti ka vestlust ja rääkimist kiusajaga, et kiusaja võtaks ohvri perspektiivi ning mõistaks teo tagajärgi. Leiti ka, et kiusaja tuleks eraldada koolist ja klassist või siis panna eraldi õppima. Eesti koolides 2015. aastal läbi viidud uurimuses arvasid õpilased sarnaselt antud uurimusele, et koolikiusamise vähendamiseks on oluline kindlate reeglite olemasolu ning nende mittetäitmisel kindel tagajärg, kus osa õpilasi pidas vajalikuks ranget karistamist, samas toodi välja ka pehmemad meetodid, õpilaste harimine ja koolitamine (Mark *et al.*, 2015).

Õpilased pakkusid välja, et kiusamise lõpetamiseks tuleks kiusajaga tegeleda, kaasates täiskasvanud, tugispetsialistid, psühholoogid, õpetajad ja lapsevanemad. Oluliseks peeti, et õpetajad märkaks ja sekkuks rohkem. Toodi välja teadlikkuse tõstmist kiusamisest, mis eeldab kiusamise põhjuste väljaselgitamist, miks kiusaja kiusab ja seda, kas probleemid on alguse saanud kodust. Õpilased soovisid, et eakaaslased sekkuks ohvri kaitseks, samas toodi välja, et see nõuab julgust, kuna kardetakse ise kiusatavaks langeda. Toodi välja ka kooli hea õhkkonna olulisus, eakaaslaste omavahelisi häid suhteid. Leiti, et kaasa aitaks tõhusate oskuste õpetamine, gruppitööd, kiusamise stsenaariumite läbi mängimine ning rollimängud klassijuhataja tunnis.

Et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla lahendusena pakkusid õpilased seda, et ohvritele tuleks õpetada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi, et ohver suudaks ise enda eest seista, suureneks tema enesekindlus, pareneks enesehinnang, suhtlemisoskus ja et ohver oskaks abi otsida. Toodi välja, et ohvrikäitumise ärahoidmiseks on oluline, et kõrvalseisjad ei oleks passiivsed, vaid sekkuks, minnes ohvrile appi. Samuti toodi välja täiskasvanute kaasamist, abi otsimist koolipersonalilt ning lapsevanema teavitamist. Ka eelnevad uuringud Frisén, Hasselblad ja Holmqvist (2012) soovivad välja koolipersonali ja teiste täiskasvanute kaasamise vajalikkuse.

Lisaks toodi välja, et vajalik on teadlikkuse tõstmine kiusamisest, rääkida kiusamise tagajärgedest, teha teavitustööd ja pidada loenguid koolis.

Selleks, et eakaaslased ei toetaks kiusajat koolis, pakkusid õpilased, et tuleb muuta kõrvalseisjate hoiakuid, selgitada sellise käitumise tagajärgi. Motiveerida ja julgustada

kõrvalseisjaid ohvrit abistama, suurendades eakaaslaste enesekindlust, et survele mitte alluda ja kiusamisega mitte kaasa minna. Oluliseks peeti kiusaja mittetoetamist kõrvalseisjana.

Toodi välja, et oluline on teadlikkuse tõstmine kiusamisest, rääkimine, loengute pidamine koolis ja klassis kiusamise kahjulikest mõjudest. Teha vahet kiusamisel ja narritamisel (Kõiv, 2006). Õpetada eakaaslastele tõhusaid oskusi, et ennetada kiusamist, õpetada oskust võtta teine vaatenurk, et panna kõrvalseisja kiusatava olukorda, õpetada empaatiat.

Oluliseks peeti positiivset kliimat koolis ja kodus, eakaaslaste omavahelisi suhteid. Samuti täiskasvanute kaasamist, abistajate osakaalu suurendamist, koolipsühholoogilt, õpetajatelt abi küsimist.

Selleks, et eakaaslased ei oleks ükskõiksed kiusamise pealtnägemisel, tuleks eakaaslaste kiusamisvastaseid hoiakuid muut nii, et kiusamist ei aktsepteeritaks. Toodi välja vajadus motiveerida ja julgustada eakaaslasti ohvrit abistama, suurendades seeläbi kõrvalseisjate osakaalu, kes aitaks ja toetaks ohvrit.

Oluliseks peeti teadlikkuse tõstmist kiusamisest, loenguid koolis ja klassis ning kiusamise negatiivsetest tagajärgedest rääkimist, et eakaaslased oskaks kiusamist märgata. Õpetada eakaaslasti arendama tõhusaid sotsiaalseid oskusi, oskust teise vaatenurga võtmiseks, et panna kõrvalseisja kiusatava olukorda ja enesekohaste oskuste õpetamist (enesekindluse ja enesehinnangu suurendamist). Kusjuures, märgiti ka psühholoogiliselt positiivset kliimat koolis ja kodus, eakaaslaste omavahelisi häid suhteid, täiskasvanute kaasamist, vanematelt ja õpetajatelt abi otsimist.

Selleks, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral, tuleb kujundada kõrvalseisjate hoiakuid, motiveerida ja julgustada eakaaslasti ohvrit abistama, et kaaslased ei oleks passiivsed ning suureneks abistajate osakaal. Märgiti veel eakaaslaste eeskuju, et minnakse ohvrile appi ning soovi, et täiskasvanud märkaks ning annaks positiivset tagasisidet. Toodi välja, et oluline on kiusaja mittetoetamine kõrvalseisjana. Oluliseks peeti teadlikkuse tõstmist kiusamisest, loenguid koolis ning kiusamise negatiivsetest tagajärgedest rääkimist, et eakaaslased oskaks kiusamist märgata.

Eakaaslastele tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamist kodus, klassis ja koolis ning oskust võtta teine vaatenurk, pannes kõrvalseisja kiusatava olukorda, aitaks kaasa, et eakaaslased ei kiusaks koolis. Toodi välja ohvrile enesekohaste oskuste õpetamise vajadus, et suureneks enesekindlus ja enesehinnang. Märgiti psühholoogiliselt positiivset kliimat kodus, klassis ja koolis, moraaliharidust, väärtuskasvatust ning eakaaslaste omavahelisi head suhteid.

Õpilaste vastustest järeldub, et kõige olulisem kiusamise ära hoidmiseks on eakaaslaste teadlikkuse tõstmine. Tõhusad sekkumisprogrammid (näiteks Kiusamisvaba Kool, Ühise mure meetod) kõrvalseisjate kaasamiseks, et eakaaslased sekkuks aktiivselt. Sekkumisprogrammid on tavaliselt edukad, kui neisse kaasatakse kogu kool Rigby (2011). Kiusajad soovivad tavaliselt oma staatust tõsta, seega valivad nad tõenäoliselt ohvriks selle, kes on alistuv, iseenda suhtes ebakindel, füüsiliselt nõrk (Salmivalli, 2009), seega on oluline ohvrile enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste õpetamine. Tähtis on kiusamise märkamise, teavitustöö koolis ja klassis. Tamm ja Tulviste (2014) toovad välja, et enamik õpilasi väljendab valmisolekut ohvrit aidata, kuid vähesed neist teevad seda reaalses elus, sest sageli nad ei tea, kuidas aidata.

Olulised on õpilaste omavahelised head suhted ning eakaaslaste kaasamine. Õpilased sekkuvad kiusamisse kaitsjatena tõenäolisemalt, kui neil on ohvriga hea suhe (Thornberg, *et al* 2012). Uuringud (Forsberg *et al.*, 2018) on näidanud, et see, kuidas õpilased kõrvalseisjana käituvad, varieerub sõltuvalt olukorrast, mis on mõjutatud kõrvalseisjate tõlgendusest kiusamisele ja otsusest, kuidas reageerida kiusamisele.

Käesoleva töö puhul on piiranguks asjaolu, et valimi moodustasid vaid kahe kooli gümnaasiumiastme õpilased ning seetõttu on tulemuste üldistatavus piiratud. Lugesdes õpilaste vabakirjelduste vastuseid, tundus et intervjuu vormis oleks saanud õpilastelt täiendavaid vastuseid ja mõttearendusi, mis oleks andnud rohkemat informatsiooni õpilaste mõtetest. Samas saab uuringu väärtuseks pidada justnimelt õpilaste endi poolt välja pakutud lahendusi, kuidas õpilased ise näevad, et tuleks tegeleda koolikiusamisega. See oleks soovitus koolidele, arvestamiseks missuguseid meetmeid ja sekkumisstrateegiaid võiks rakendada ning millele tuleks rohkem tähelepanu pöörata, et võidelda kiusamisega koolis. Edasiseks uurimiseks võiks vaadata kõrvalseisja rollide teadlikkuse ja esinemissageduse kokkulangevuse seoseid.

Tänuõnad

Töö autor tänab uurimuses osalenud koolide õpilasi ja õpetajaid koostöö eest. Suurimad tänud magistr töö juhendajale Kristi Kõivule igakülgse toetuse, kannatlikkuse ja suure abi eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kati Kuusk

25.05.2020

Kasutatud kirjandus

- Chen, L. M., Cheng, W., & Ho, H.-C. (2015). Perceived severity of school bullying in elementary school based on participants' roles. *Educational Psychology, 35*(4), 484-496.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. Sixth Edition. Routledge. London and New York.
- Craig, W., Pepler, D., & Blais, J. (2007). Responding to Bullying What Works? *School Psychology International, 28*(4), 465-477.
- Entenman, J., Murnen, T., & Hendricks, C. (2005). Victims, Bullies, and Bystanders in K-3 Literature. *The Reading Teacher, 59*(4), 352-364.
- Forsberg, C., Wood, L., Smith, J., Varjas, K., Meyers, J., Jungert, T, & Thornberg, R., (2018). Students' views of factors affecting their bystander behaviors in response to school bullying: a cross-collaborative conceptual qualitative analysis. *Research Papers in Education, 33*(1), 127-142,
- Frisén, A., Hasselblad, T., & Holmqvist, K. (2012). What actually makes bullying stop? Reports from former victims. *Journal of Adolescence, 35*(4), 981-990.
- Graham, S. (2016) Victims of Bullying in school. *Theory Into Practice, 55*(2), 136-144.
- Juvonen, J., & Graham, S. (2014). Bullying in Schools: The Power of Bullies and the Plight of Victims. *Annual Review of Psychology, 65*(1), 159-185
- Kalmus, V. (2015). Standartiseeritud kontentanalüüs. Külastatud aadressil <http://samm.ut.ee/kontentanalyy>
- Kiusamisvaba Kool* (s.a.). Külastatud aadressil <http://www.kiusamisvaba.ee>
- Kõiv, K. (2016). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpilaste kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press Trükikoda.
- Lodge, J., & Frydenberg, E. (2005). The Role of Peer Bystanders in School Bullying: Positive Steps Toward Promoting Peaceful Schools. *Theory Into Practice, 44*(4), 329-336.
- Mark, L., Sisask, M., Vaikma, J., Värnik, P., & Värnik, A. (2015). Kiusamine koolis. *Tallinna Tehnikaülikooli Õiguse Instituudi tellitud raport*. Tallinn.
- Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: The state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine, 22*(sup1), 240-253.

- Obermann, M.-L. (2011). Moral Disengagement Among Bystanders to School Bullying. *Journal of School Violence, 10*(3), 239–257.
- Olthof, T., Goossens, F. A., Vermande, M. M., Aleva, E. A., & van der Meulen, M. (2011). Bullying as strategic behavior: Relations with desired and acquired dominance in the peer group. *Journal of School Psychology, 49*(3), 339–359.
- Olweus, D. (2013). School Bullying: Development and Some Important Challenges. *Annual Review of Clinical Psychology, 9*(1), 751–780.
- Pećjak, S., & Pirc, T. (2017). School climate in peer bullying. Observers' and active participants' perceptions. *Psihološka obzorja / Horizons of Psychology, 26*, 74–82.
- Puksand, H., Lepmann, T., Henno, I., Lindemann, K., Täht, K., Lorenz, B., & Silm, G. (2019). Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused funktsionaalses lugemises, matemaatikas ja loodusteadustes. Tire, G. (Toim), *Kiusamisega kokkupuutumine* (lk 107–108). Tallinn: Atlex Kirjastus.
- Rastrullo, K. E. A., & Francisco, M. E. (2015). Bullying and school connectedness among high school students (pp.88–104).
- Rigby, K (2011). What can schools do about cases of bullying? *Pastoral Care in Education, 29*(4), 273 –285.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence, 22*, 453–459.
- Salmivalli, C. (2009). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior, 15*(2), 112–120.
- Salmivalli, C. (2014). Participant Roles in Bullying: How Can Peer Bystanders Be Utilized in Interventions? *Theory Into Practice, 53*(4), 286–292.
- Salmivalli, C., Lappalainen, M., & Lagerspetz, K. M. J. (1998). Stability and change of behavior in connection with bullying in schools: A two-year follow-up. *Aggressive Behavior, 24*(3), 205–218.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2004). Mis on kiusamine? Sharp, S., & Smith, P. K. (Toim). *Võitlus koolikiusamisega: juhised turvalise koolikeskkonna loomiseks* (lk 13–16). El. Paradiso.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004). Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla. Tartu: Atlex.
- Tamm, A., & Tulviste, T. (2015). The Role of Gender, Values, and Culture in Adolescent Bystanders' Strategies. *Journal of Interpersonal Violence, 30*(3), 384–399.

- Thornberg, R., Tenenbaum, L., Varjas, K., Meyers, J., Jungert, T., & Vanegas, T. (2012). Bystander Motivation in Bullying Incidents: To Intervene or Not to Intervene? *Western Journal of Emergency Medicine: Integrating Emergency Care with Population Health*, 13(3), 247-252.
- Trach, J., Hymel, S., Waterhouse, T., & Neale, K. (2010). Bystander Responses to School Bullying: A Cross-Sectional Investigation of Grade and Sex Differences. *Canadian Journal of School Psychology*, 25(1), 114-130.
- Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I & Van Oost, P. (2000). Bullying in Flemish Schools: An Evaluation of Anti-Bullying Intervention in Primary and Secondary Schools. *British Journal of Educational Psychology*, 70(2), 195-210.
- Strindberg, J., Horton, P., & Thornberg, R. (2019). Coolness and social vulnerability: Swedish pupils' reflections on participant roles in school bullying. *Research Papers in Education*, 1–20.
- Van Noorden. T.H.J., Haselager, G.J.T., Cillessen, A.H.N., & Bulkowski, W.M. (2015). Empathy and Involvement in Bullying in Children and Adolescents: A Systematic Review. *Journal of Youth and Adolescence*. 44(3), 637-657.

Lisad

Lisa 1. Küsimustik õpilastele

Hea, õppur!

Täna väga, et oled nõus vastama koolikiusamise teemalisele küsimustikule. Küsimustik on anonüümne ja tulemusi kasutatakse üldistatult magistritöös.

Kui Sul on täpsustavaid küsimusi või soovid täiendavat infot, siis minu kontakt on

Olen neiu	Olen noormees	Palun kirjuta oma vanus.	Palun kirjuta mitmendas klassis õpid.
<i>Märgi vastus ristiga.</i>			

Kiusamine viitab olukorrale, kus kiusatav kogeb korduvalt midagi negatiivset ühe või mitme kiusaja poolt. Kiusamine võib olla füüsiline, verbaalne või sotsiaalne. Kiusamine on tavaliselt korduv ja inimene, keda kiusatakse, tunneb ennast kaitsetuna. Kiusamine viitab samuti jõudude tasakaalutusele kiusaja ja kiusatava vahelistes suhetes.

1. Missugused õpilastevahelise kiusamise vormid on Sulle teada? Palun täida tabel!

Kiusamise vormid	Kas oled teadlik? Jah vastuse korral tee ristike.	Kas ise oled kokku puutunud? Jah vastuse korral tee ristike.	Kas oled sellist käitumist pealt näinud? Jah vastuse korral tee ristike.	Kas pead seda kiusamise vormi tõsiseks? Jah vastuse korral tee ristike.
Füüsiline kiusamine (n löömine, jala taha panemine)				
Verbaalne kiusamine (n hirmutamine, solvamine)				
Otsene mitteverbaalne kiusamine (n ebaviisakate liigutuste, grimasside, žestide tegemine)				
Kaudne mitteverbaalne kiusamine (tõrjumine, mittekaasamine)				
Vara kahjustamine (n isiklike asjade ära võtmine, lõhkumine)				
Küberkiusamine (elektrooniliste vahendite abil)				
<i>Soovid omalt poolt midagi lisada.</i>				

2. Kirjelda õpilastevahelise kiusamise puhul kõrvalseisjate rolle. Palun täida tabel ja anna hinnang välja pakutud skaalal: 0- ei ole kokku puutunud; 1-väga harva; 2 – harva; 3- mõnikord; 4- sageli, 5 – väga sageli

Kiusamise kõrvalseisja käitumise kirjeldus	Kas oled teadlik? Jah vastuse korral tee ristike.	Kui sageli Sa ise oled nii käitunud? Anna hinnang välja pakutud skaalal. Märgi sagedus numbriga.	Kui sageli Sa oled sellist käitumist pealt näinud? Anna hinnang välja pakutud skaalal. Märgi sagedus numbriga.
Toetatakse ja aidatakse kiusajat, et kiusamine toimuks. Julgustatakse kiusajat kiusama.			
Nähakse kiusamist pealt ja toetatakse kiusamist (n naerdakse kiusajaga kaasa, antakse verbaalset tagasisidet), aga ei sekkuta.			
Nähakse kiusamist pealt, kuid hoitakse eemale; ei aidata kiusamisele kaasa, aga samas ei võta ka midagi ette.			
Toetatakse ja aidatakse kiusatavat; astutakse kiusatava kaitseks välja.			
<i>Soovid omalt poolt midagi lisada.</i>			

3. Kirjuta vabas vormis oma arvamus vähemalt kahe lausega! Ette tänades!

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kiusaja ei kiusaks teisi koolis?

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla?

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei toetaks kiusajat koolis?

Mis on Sinu arvetes parim lahendus, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist koolis?

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral?

Soovid omalt poolt midagi lisada.

Aitäh arvamuseavalduste ja koostöö eest!

Lisa 2. Näited andmete kodeerimise kohta

Kodeerimisjuhend: Parim lahendus, et kiusaja ei kiusaks teisi koolis

Kategooria	Alakategooria	Maining	Näide
Kiusajad	Kiusaja karistamine ja distsiplineerimine	Karistused Tegude tagajärjed Anda käskkirju Reeglid	„Karmimad karistused, ...“ (4S) „Neid karistada, selgeks teha seda, et mis on nende tegude tagajärjed“ (23S) „... anda käskkirju...“ (61S)
	Vestlus, rääkimine kiusajaga	Suhelda Rääkida Abi tuleb anda	„ <i>Temaga isiklikult rääkida ...</i> “ (48S) „ <i>Kui koolis kiusaja ja sellest teatakse, siis peab kiusajaga kindlasti rääkima</i> “ (14K) „ <i>Tegeleda kiusajaga. Otsida abi talle</i> “ (22S)
	Vestlus kiusajaga: et võtaks ohvri perspektiivi, mõistaks teo tagajärgi	Kiusaja ei saa aru, et teeb kahju Selgitada, mis tunne on Panna teda samasse olukorda	„... panna teda samasse olukorda, et ta tunneks mis teised tunnevad kui ta nii teistele teeb“ (58S) „ <i>Tihti ei pruugi kiusaja arugi saada, et kiusatavale kahju teeb</i> “ (16K) „ <i>Selgitada kiusajale, mis tunne on kiusataval</i> “ (22K)
	Kiusaja eraldamine klassist, koolist	Eraldamine Ei lubata saali Panna eraldi õppima	„ <i>Eraldada klassiruumist ...</i> “ (1S) „ <i>Kiusaja kõrvaldatakse koolist või paigutatakse eriõppesuunaga klassi</i> “ (28S) „ <i>Panna ta eraldi õppima ehk siis üksinda. Või siis mitte lasta teda kooli</i> “ (35S)

	Vestlus kiusajaga: kiusamine pole aktsepteeritav	Teadvustada et see ei ole normaalne Ise mõistaks, et käitub valesti Ei ole õige	„Peab tegema selgeks, et seda ei või teha...“ (5S) „... ja teda teadvustada tema jaoks toimival viisil, et see pole normaalne“ (34S) „... et see pole õige ning lahendus“ (26S)
Täiskasvanute kaasamine	Tugispetsialistide, õpetajate lastevanemate ja teiste täiskasvanute kaasamine	Vanemate kaasamine Erisessioonid professionaalidega Rääkida õpetajaga Psühholoogi juurde viia	„Rakendada spetsialistid nt sotsiaaltöötaja või psühholoog“ (2S) „Erasessioonid professionaalidega, kes oskaks kiusajaga vastavalt tegeleda“ (13S) „Rääkida õpetajale. Anda teistele teada kiusajast“ (25S) „Psühholoogi juurde viia“ (63S) „Õpetajate teadlikkus ja vahelesegamine. Vanematega rääkimine“ (9K)
	Koolitöötajate ja õpetajate järelevalve	Õpetajad sekkuksid rohkem Tundma ära erinevaid kiusamise vorme Õpetajate tähelepanelikkus	„Anda koolitöötajate poolt kiusajale rohkem tähelepanu“ (2S) „Õpetajad peavad olema õpilaste omavaheliste suhete osas tähelepanelikud ning millegi märkamisel ka vastavalt käituma, mitte käega lööma“ (12K) „Õpetada lapsi tundma ära erinevaid kiusamise vorme (märkamise praegu) (24K)
Teadlikkuse	Kiusamise	Teha selgeks, miks	„Tuleb teha selgeks,

tõstmine kiusamisest	põhjuste väljaselgitamine ja lahenduse leidmine	kiusaja nii käitub Aru saada, miks ta kiusab Küsida, miks nad seda teevad	<i>miks kiusaja nii käitub ja leida sellele lahendused“ (2S) „Uurid välja, mis kiusaja elus toimub ning aitad kiusajat tema murega. Tüüpiliselt on kiusajatel probleeme, kui nad kiusavad“ (20S) „... küsida miks nad seda teevad...“ (57S) „Aidata kiusajat, sest tavaliselt on kiusul mingi peidetud põhjus“ (17K)</i>
Kiusamise põhjused	Kiusamiskäitumise põhjus seotud koduga, lapsevanemate ebatõhus kasvatus	Vanemad Kasvatus Kodune olukord	<i>„Kõik algab kodust. Vanemad peavad oma lapsi sedasi kasvatama, et nad ei kiusaks teisi ja selgitama miks selline käitumine on vale“ (31S) „Arvan, et kiusaja hakkab kiusama üleskasvatamise tõttu, tuleks kontrollida kodust olukorda“ (50S)</i>
	Kiusamise põhjus seotud kiusaja endaga	Kiusaja enda probleemid Et oskaks enda probleemidega tegeleda Probleemne õpilane	<i>„ ... ilmselt ta on probleemne õpilane ...“ (44S) „ ... äkki neil endal on mingisugune probleem mis neid nii käituma paneb. Äkki nad üritavad seda kaudu tähelepanu saada“ (57S) „Tuleks teha teavitustööd, et inimene oskaks oma probleemidega tegeleda paremini, mitte kiusates“ (18K)</i>
Kõrvalseisjad	Eakaaslaste	Julgus vahele	<i>„Teised peaksid</i>

	sekkumine	astuda Sekkuda Katkestada	<i>hakkama kiusajale ütleva...“ (15S) „Kõrvalt vaatajad nägijad peaksid sekkuma“ (39S) „Kaasõpilaste julgus vahele astuda (tihti ei teha, sest kardetakse ka kiusatavaks langeda)“ (11S)</i>
Psühholoogiline positiivne kliima klassis / koolis, kodus et ennetada kiusamist	Eakaaslaste omavahelised head suhted - hoiakute kujundamine seoses erinevuste aktsepteerimise ja vastastikuse austamisega, võrdsed suhted	Võrdsed riietuse pärast Peaksid olema võrdsed Teisi austama	<i>„Kõik oleksid võrdsed riietuse poolest ehk koolivorm“ (6S) „Kiusajad ja kiusatavad peaksid olema võrdsed ja neil ei tohiks olla midagi paremat“ (54S) „Teha teavitustööd, et keegi ei tunneks vajadust ega soovi kaasõpilastele haiget teha“ (24K)</i>
	Positiivne õhkkond kooli tasandil	Kiusamisvaba ühiskond Toetav keskkond	<i>„Kool tegutseks kiusajaga“ (27S) „... ja toetav keskkond“ (4K)</i>
	Kiusamise ennetamine	Ennetus Hoida ära olukorda	<i>„... et olukord ära hoida“ (7S) „Olles tähelepanelikum selle ennetamiseks“ (21S)</i>
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist	Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine klassis	Õpilastele õpetada käitumist Stsenaariumite läbi mängimine	<i>„Grupitööd, mis on lihtsad. Mingid lõbusad rollimängud grupis, kus võimalik on arvamust avaldada“ (29S) „Nt klassijuhataja tunnis koolikiusamist käsitlevate stsenaariumite läbi mängimine... (25K)</i>

Kodeerimisjuhend: Parim lahendus, et eakaaslased ei toetaks kiusajat koolis

Kategooria	Alakategooria	Maining	Näide
Kõrvalseisjad	Eakaaslaste kiusamisvastaste hoiakute kujundamine	Õpetamine Selgitamine	„Tuleks selgeks teha , mida kiusamine võib lapsega teha“ (6S) „... neile tuleks õpetada, mida kiusatav tunneb“ (8K)
	Õpetada, motiveerida, julgustada eakaaslasti kõrvalseisjaid ohvrit abistama	Julgustamine Tähelepanelik olemine	„... julgustada neid pigem just vahele astuma...“ (34S) „Jällegi, olles tähelepanelik teiste suhtes“ (21S)
	Eakaaslased: enesekindlus, kehtestamine ja survele mitte allumine	Enesekindlus Kehtestav	„Peab olema julge“ (14K) „Kui kehtestad kiusajale end ära, siis ei saa eakaaslased toetada...“ (27S) „Jää oma valikutes kindlaks!“ (56S)
	Kiusaja mittetoetamine kõrvalseisjana	Ei tohi toetada Teised ei tohi kaasa minna	„Kõik peaksid mõtlema oma peaga, mitte kaasa minema kiusajaga“ (41S) „Alati on inimesi, kes hoiavad võimutsejate ligi, et ise n-ö kõrgemal positsioonil olla“ (18K)
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest	Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis ja klassis	Loengud Rääkimine Näidete toomine	„Rääkida rohkem õpilastele kiusamise tagajärgi, eriti neid surmaga lõppevaid juhtumeid, mis annaks neile aimu, kui tõsine kiusamine ikkagi on“ (1S) „Tuua näiteid päriselust“ (43S)
	Rääkimine kiusamise negatiivsetest tagajärgedest	Negatiivsete näidete toomine	„Rääkida ja seletada, miks kiusamine on halb ja miks keegi ei tohi selle all kannatada“ (5K)

			<i>„... kuidas see talle mõjub“ (6S)</i>
	Kiusamise ja narritamise eristamine	Mängulisus Narritamine	<i>„...nad peavad aru saama nalja tegemisest ja kiusamisest“ (44S) „õpetama lapsi tundma ära erinevaid kiusamise vorme“ (24K)</i>
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist	Teise vaatenurga võtmise oskuste arendamine: panna kõrvalseisja kiusatava olukorda	Ise olukorras olemine	<i>„... nad peaksid aru saama, et nad ise ei tahaks sellises olukorras olla“ (3S) „...tehakse selgeks, et see ei too head“ (55S)</i>
	Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine koolis ja klassis	Õpetamine Tõhusad oskused	<i>„... ja teda peaks ka õpetama, kuidas kiusamise vastu saab“ (54S)</i>
	Empaatia õpetamine	Empaatia	<i>„Neil peab olema hea empaatiavõime, sest kellelegi ei meeldi, kui teda kiusatakse“ (42S)</i>
Kiusajad	Kiusaja karistamine	Karistamine	<i>„Rangemad karistused“ (21S) „kiusaja toetajad peaksid sama meeleolu karistada saama nagu kiusaja ise“ (14S)</i>
Psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist	Kasvatus: laste õpetamine, toetava keskkonna loomine	Vanemate kasvatus Keskkond	<i>„Jällegi peavad vanemad tööd tegema ja õpetama oma lapsele õiget käitumist“ (31S) „...toetav keskkond...“ (4K)</i>
	Eakaaslaste omavahelised head suhted	Omavahelised suhted	<i>„Eakaaslased peavad mõistma ja aru saama, kui vale selline käitumine on ning see ei tee lähedaks..“ (1TS)</i>
Täiskasvanute kaasamine	Täiskasvanute teavitamine, abi otsimine koolipsühholoogilt, õpetajatelt	Tugispetsialistid	<i>„Õpilased võiksid teada anda anonüümselt koolipsühholoogile ...“ (16S) „Võtta kõik toetajad ka luubi alla, üks haaval</i>

			<i>läbi rääkida...“ (48S)</i>
	Järelevalve ja distsipliin	Distsipliin Kasvatus	<i>„Peab jälgima“ (30S) „On vaja kasvatada distsipliini“ (9S)</i>

Parim lahendus, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist koolis

Kategooria	Alakategooria	Maining	Näide
Kõrvalseisjad	Õpetada, motiveerida, julgustada eakaaslasi kõrvalseisjaid ohvrit abistama	Julgustamine Tähelepanelik olemine Kasvatadaoskusi	<i>„... julgustada teisi aitama“ (4S) „Kasvatades julgust nõrgemate eest välja astuda“ (24K)</i>
	Eakaaslaste kiusamisvastaste hoiakute kujundamine	Õpetamine Selgitamine	<i>„Näidata, et kiusamine on vale..“ (33S) „Keegi ei taha, et neid kiusataks, siis ei tohi lasta ka teistel seda teha“ (61S)</i>
	Kõrvalseisjad: ohvri abistajate osakaalu suurendamine, grupiga ohvrit toetada	Meeskond Grupp Koos on julgem	<i>„Üksi ei julge, võta keegi kaasa või teavita teisi“ (43S) „...teeks reklaami enda rühmale ja võtaks uusi liikmeid pidevalt“ (1S)</i>
	Kiusaja mittetoetamine kõrvalseisjana	Ei tohi toetada Teised ei tohi kaasa minna	<i>„Ma arvan, et kiusamist pealt nähes ei ole keegi ükskõikne, vaid pigem valitakse pooled, kas kiusata kaasa või aidata“ (34S)</i>
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest	Teadlikkuse tõstmine: rääkimine, loengud koolis ja klassis	Loengud Rääkimine Näidete toomine	<i>„Tuleb rääkida kiusamise tõsidusest, tagajärgedest“ „... nendega tuleks rääkida“ (16S) „Kiusamisest peab klassisisiselt rääkima õpilastega“ (10K)</i>
	Rääkimine kiusamise negatiivsetest tagajärgedest	Negatiivsete näidete toomine Tagajärjed	<i>„... teha selgeks, millised on tagajärjed“ (13S) „Tuleb rääkida kiusamise tõsidusest, tagajärgedest“ (16S)</i>
	Eakaaslaste poolne kiusamise	Märkamine	<i>„... rääkida täpselt, mida teha, kui näed</i>

	märkamine		<i>kiusamist pealt“ (5K)</i>
Tõhusate oskuste õpetamine, et ennetada kiusamist	Teise vaatenurga võtmise oskuste arendamine: panna kõrvalseisja kiusatava olukorda	Ise olukorras olemine	<i>„Nad peavad mõistma ja oskama panna ennast teise olukorda ning aitama, kui tekib probleem“ (3S)</i>
	Tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine koolis ja klassis	Õpetamine Tõhusad oskused Mängud	<i>„Arvan, et ka siin aitaksid simulatsioonid ja loengud hästi kaasa“ (25K) „Ja õpetada eakaaslasi rohkem hoolivateks...“ (2S)</i>
	Ohvri enesekohaste oskuste õpetamine: enesekindluse ja enesehinnangu tõstmine	Abi paluma Sõprus eakaaslaste vahel	<i>„Kiusatav peaks abi paluma või olema sõber oma eakaaslastega“ (20S)</i>
	Empaatiat õpetamine	Empaatiat	<i>„Et suureneks empaatiavõime ja väheneks apaatsus“ (59S)</i>
	Moraaliharidus-väärtuskasvatus	Moraal Väärtused	<i>„Inimesel peab olema lihtsalt tugev moraal ja südametunnistus, et minna ja vahele astuda“ (18K)</i>
Psühholoogiline positiivne kliima koolis ja kodus, et ennetada kiusamist	Eakaaslaste omavahelised head suhted	Omavahelised suhted	<i>„Kui kõik omavahel suhtlevad, siis ei teki tahet kiusata ega seda toetada“ (60S)</i>
	Kiusamise ennetamine	Ennetamine Nõu andmine	<i>„Andes nõu selle ära hoidmiseks“ (21S)</i>
Täiskasvanute kaasamine	Täiskasvanute teavitamine, abi otsimine vanematelt ja õpetajatelt	Tugispetsialistid Vanemaga rääkimine	<i>„Vanematega rääkimine“ (9K) „Räägi vanematele või õpetajatele“ (56S)</i>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Kati Kuusk _____,

(autori nimi)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Koolikiusamise liigid, kiusamise kõrvalseisjad ja kiusamise võimalikud lahendused
gümnaasiumiõpilaste hinnangul.

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on _____ Kristi Kõiv _____,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni
autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu
Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i
litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja
üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni
autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kati Kuusk

25.05.2020